

היסודות של הסוציאל-דמוקרטיה

תומאס קסטנינג

תוכן העניינים

4	מבוא	
6	היסטוריה	.1
8	ערכי יסוד	.2
16	התיאוריה של תומס מאייר לסוציאל-דמוקרטיה	.3
21	שוק ומדינה	.4
25	מודלים מדינתיים	.5
35	אידאולוגיות פוליטיות שונות	.6
42	מסקנה	

מבוא

קרן פרידריך אברט נקראת על שמו של פרידריך אברט (1871-1925), מי שהיה במשך שנים רבות יו"ר המפלגה הסוציאל דמוקרטית של גרמניה (SPD) והנשיא הגרמני הראשון שנבחר באופן דמוקרטי. מאז הקמתה של הקרן ב-1925, קרן פרידריך אברט שומרת באדיקות על אותם ערכים שהנחו את פרידריך אברט עצמו: ערכי הסוציאל-דמוקרטיה.

מה היא סוציאל-דמוקרטיה? מה ההבדל בין ליברליזם לשמרנות? באיזו אידיאולוגיה מאמינה הממשלה במדינתנו?

מספר ההגדרות לסוציאל-דמוקרטיה גדול כמספר האנשים המגדירים את עצמם כסוציאל-דמוקרטים. חוברת זו נועדה לספק מבוא לאידאולוגיה פוליטית זו, אליה מחוייבים אנשים רבים כל כך ברחבי העולם, החל בשבדיה, דרך גאנה וכלה בניו זילנד. מטרת החוברת היא לאפשר הבנה מעמיקה של מאפייני האידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטיה.

כיום, התומכים בסוציאל-דמוקרטיה מקדמים בראש ובראשונה חברה שהפרטים החברים בה יכולים לחיות חיים חופשיים וצודקים חרף כל הנסיבות האפשריות. לפיכך, על זכויות יסוד, כמו חופש הדיבור, להיות מעוגנות בחוק ומובטחות על ידי הרשות המבצעת. אך סוציאל-דמוקרטים גם שואלים מה קורה במצב בו אדם אינו משכיל והוא אינו יודע לקרוא או לכתוב? במצב כזה, לחופש הדיבור אין ערך רב, שכן אותו אדם כלל לא מסוגל לבטא את עצמו ברבים. לאור העובדה שהמימוש של זכויות יסוד בפועל תלוי במקרים רבים במצב הסוציו-אקונומי של הפרט, סוציאל-דמוקרטים קוראים לעיגון ויישום של זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות נוספות. לשיטתם, עיגון משפטי של זכויות יסוד אינו מספיק כשלעצמו. על מנת שכל האזרחים יוכלו לקיים חיים חופשיים וצודקים, יש לחתור באופן פעיל לקידומן ויישומן של הזכויות.

גם על התפיסה הסוציאל דמוקרטית, כמו אידיאולוגיות פוליטיות אחרות, נערכו דיונים רבים. היא התפתחה לאורך השנים, נוסתה על ידי אנשים שונים, תחת תנאים מגוונים, והיישום שלה בפועל השתנה בהתאם לנסיבות המקומיות השונות.

על כן, הפרק הראשון בחוברת זו ישמש כהקדמה להיסטוריה של הסוציאל-דמוקרטיה. בפרק השני ידונו הערכים המרכזיים של הסוציאל-דמוקרטיה, שהם הערכים שעיצבו את המדיניות הסוציאל דמוקרטית במקומות שונים לאורך ההיסטוריה.

הפרק השלישי מסכם את התיאוריה הפוליטית המקיפה של תומס מאייר אשר משלבת בתוכה אלמנטים שונים מהשיח אודות סוציאל-דמוקרטיה. כך למשל, התיאוריה של מאייר עוסקת בנושאים שונים כמו אחריותה של המדינה או היחס בין המדינה לקפיטליזם של כלכלת שוק. הפרק הרביעי כולל סקירה כללית אודות היחסים בין כלכלת השוק והמדינה לאור התיאוריה הסוציאל דמוקרטית. הפרק החמישי יציג מודלים שונים של משטר במדינות מתועשות ומתפתחות, במטרה לראות באיזו מידה

אותם מודלים משלבים בתוכם אלמנטים סוציאל דמוקרטיים, וזאת כדי לקשר בין הגישה התיאורטית של חוברת זו ובין המציאות הפוליטית היומיומית. לבסוף, הפרק השישי יסביר את ההבדל בין סוציאל-דמוקרטיה לאידיאולוגיות פוליטיות אחרות, על מנת להדגיש את ההבדלים בין האידיאולוגיות השונות. מבנה החוברת הזו מבוסס בין השאר על הספר "יסודות הסוציאל-דמוקרטיה" מאת טוביאס גומברט.¹ במקרים מסוימים נלקחו ביטויים ומשפטים כלשונם. עם זאת במספר מקרים, מסמך זה מכיל תוכן שונה וכן טיעונים סותרים ביחס לספר.

ההערות המובאות בתחתית עמודי החוברת נכתבו ע"י המתרגם והעורך העברי, ההערות המובאות בסוף הספר, נכתבו ע"י הכותב. [א.ה.]

1. היסטוריה

התיאוריה הסוציאל דמוקרטית צמחה במרכז אירופה, ובעיקר בגרמניה במהלך המאה ה-19. באותה תקופה, החברה במרכז אירופה הייתה מרובדת מאוד, וכללה, מצד אחד, שכבה מצומצמת של עשירים בני המעמד הגבוה ואצילים, ומצד שני, קבוצה גדולה של עובדים שעבדו בתנאים קשים ואכזריים.

התומכים ברעיון של חברה שוויונית יותר נהגו לצטט ולהתייחס למספר הוגים פוליטיים וביניהם קרל מרקס¹, פרדיננד לאסאל², אדוארד ברנשטיין³ וכן ג'ון סטיוארט מיל⁴. כל אותם תומכים בחברה צודקת ושוויונית יותר חסו תחת הקטגוריה של "סוציאליסטים". באותה עת לא ניתן היה להבחין בין קומוניסטים, דמו-סוציאליסטים וסוציאל-דמוקרטים. מאוחר יותר, בשנים בהן הדיון הפוליטי התלהט, החלה להתגבש ההבחנה בין התנועות הפוליטיות הללו. רק לאחר מלחמת העולם הראשונה (-1914) (1918) האידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית הוכרה כאידיאולוגיה נפרדת ומובחנת. ההבדל העיקרי בין סוציאל-דמוקרטיה לקבוצות ולתורות פוליטיות אחרות היה האמונה של התומכים באידיאולוגיה זו בחשיבות של שינוי פוליטי ככלי ליצירת מדינה דמוקרטית, וזאת בניגוד לתורות אחרות שהחזיקו בעמדה לפיה על מנת להתגבר על מנגנון מדכא יש צורך בהפיכה אלימה. בעוד הצד המהפכני שאף לשנות מן היסוד את יחסי הקניין ואת חוקת המדינה במטרה לכוון חברה חדשה, תומכי השינוי, לפי השקפת העולם הסוציאל דמוקרטית, שאפו לפתח את החברה הקיימת ואת החוקה שלה באמצעות שינויים דמוקרטיים. כך למשל איגודי עובדים, ייצוג משמעותי לעובדים בניהול חברות ודמוקרטיה פרלמנטרית, היו כלים סוציאל-דמוקרטים בהם נעשה שימוש נפוץ במטרה להגיע לחברה טובה יותר.

לאחר מספר שנים מבטיחות (בהן למשל היה נשיא סוציאל דמוקרטי בגרמניה) ידעה אירופה גל של ממשלות אנטי-דמוקרטיות שבסופו התרחשה מלחמת העולם השנייה. באותה תקופה, רק מספר קטן של מדינות (ארה"ב, בריטניה, צרפת, וכן חלקים מצפון-מערב אירופה) שמרו על צורת ממשל דמוקרטית וכתוצאה מכך, מידת הייצוג הפוליטי של האידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית פחתה.

סוף מלחמת העולם השנייה סימן את ניצחונה של הדמוקרטיה, לאור העובדה שהמנצחות הגדולות, ארה"ב ובריטניה, סייעו לבנות מחדש את המשטרים הדמוקרטיים ברחבי אירופה וביפן. באותן שנים, מפלגות סוציאל דמוקרטיות אחזו בשלטון במספר מדינות באירופה וכן באנגליה, אוסטרליה וניו זילנד, בהן מפלגות הלייבור אחזו בשלטון⁵. בנוסף, גם במדינות במערב אירופה ובארה"ב, בהן שלטו מפלגות ליברליות או שמרניות, הוטמעו אלמנטים סוציאל דמוקרטיים בחוקות החדשות. כך למשל

---

¹ קרל מרקס (1818-1883), פילוסוף וכלכלן גרמני ממוצא יהודי, אבי המרקסיזם ואחד ההוגים החשובים ביותר בגיבוש תפיסת העולם הסוציאליסטית והקומוניסטית. כתביו המפורסמים ביותר הם: 'הקפיטל' ו'המניפיסט הקומוניסטי'.

² פרדיננד לסל (1825-1864), הוגה דעות סוציאליסט גרמני-יהודי, אבי המפלגה הסוציאליסטית הגרמנית (SPD).

³ אדוארד ברנשטיין (1850-1932), הוגה דעות, פוליטיקאי גרמני-יהודי. נחשב לאחד מאבות הסוציאל-דמוקרטיה, בפרט זו הגרמנית.

⁴ ג'ון סטיוארט מיל (1806-1873), פילוסוף אנגלי. אחד מהוגי הדעות הליברלים החשובים ביותר. ספרו המפורסם ביותר הוא 'על החירות'.

⁵ כך גם בישראל, בה שלטה מפא"י, אשר באופן רשמי הזדהתה עם השיטה הסוציאל דמוקרטית.

כללו החוקות מנגנוני רווחה נרחבים יותר וזכויות עובדים משופרות, כביטוי לדרישות סוציאל דמוקרטיות מסורתיות אשר עשו דרכן אל הפוליטיקה של מפלגות רבות.

עם זאת, בעוד במערב אירופה התרחש פיתוח דמוקרטי, מדינות מזרח אירופה הפכו למשטרים טוטליטאריים. בעוד אותן "דמוקרטיות עממיות" שתפקדו כדיקטטורות קראו לעצמן חברתיות או סוציאליסטיות, מפלגות סוציאל דמוקרטיות אמיתיות נאלצו לבדל את עצמן מאותן מפלגות. ב-1951 נערכה ועידה ענקית של האינטרנציונל הסוציאליסטי בפרנקפורט שבסופה נכתבה הצהרת התנגדות לכל צורה של קומוניזם בולשביקי ולסטאליניזם. גם בימים אלו, האינטרנציונל הסוציאליסטי הוא הארגון הסוציאליסטי הגדול ביותר בעולם, עם למעלה מ-115 מפלגות בכל רחבי העולם⁶. השקפת העולם של החברים בארגון מתפרשת על פני מגוון רחב של דעות, הנטועות כולן בתוך העולם הסוציאל-דמוקרטי. המשותף לכל העמדות האלו הוא הצורך להיות מובחנות מהליברליזם הימני ומהמונח "סוציאליזם" כפי שהוא פורש על ידי מדינות מזרח אירופה לשעבר.

המפלגה הסוציאל דמוקרטית של גרמניה (SPD) שלטה בגרמניה מספר פעמים. הקנצלר האחרון בגרמניה שהגיע משורות המפלגה היה גרהרד שרדר (1998-2005) שהתפרסם בעקבות סירובו לשתף פעולה עם ארצות הברית ולשלוח חיילים גרמנים לפלוש לעיראק. מאז פרסום מצע המפלגה הרשמי ב-1959, ה-SPD הפכה למפלגת גג לדעות ועמדות רבות. קרן פרידריך אברט מקדמת ערכים סוציאל דמוקרטיים ובכך היא קרובה בדעותיה ל-SPD. עם זאת מדובר בקרן עצמאית.

במסגרת תהליך ההיבדלות מהקומוניזם של מזרח אירופה, האידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית באירופה יצרה אידיאולוגיה בהירה וקונסטרוקטיבית שהפכה לשחקן מפתח בתהליך הפיתוח של מדינות אירופה עד לימינו אנו. בנוסף למדיניות ליברלית ומדיניות שמרנית, גם המדיניות הסוציאל דמוקרטית מרכיבה את המבנה הפוליטי של אירופה, ומשפיעה עליו.

בהמשך לתהליכי הדה-קולוניזציה והדמוקרטיזציה שהתרחשו ברחבי העולם חדרה האידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית למדינות נוספות.. מפלגות רבות ברחבי אפריקה, אסיה ודרום אמריקה קוראות לעצמן סוציאל דמוקרטיות, תומכות בערכים סוציאל-דמוקרטיים או מיישמות עקרונות סוציאל-דמוקרטיים במדיניות שלהן. הפרק הבא יעסוק בעקרונות ובערכים אלו.

---

⁶ בהן גם מפלגות "העבודה" ו"מרצ" מישראל. בשנת 2013 הוקם גוף בינלאומי גדול נוסף, וחופף ומתחרה במידת מה, שנקרא "הברית הפרוגרסיבית" Progressive Alliance). גם בגוף זה חברות מפלגות "העבודה" ו"מרצ" מישראל.

2. ערכי יסוד

מקורה של השאיפה לחירות, שוויון, צדק ואחוה נטוע עמוק ביסודות החשיבה האנושית. שאיפה זו נמצאת ביסודו של המושג אדם כפי שהוא בא לידי ביטוי בתנ"ך. בנוסף, רעיונות אלה ניחרו בגרונם של תומכי המהפכה הצרפתית, באו לידי ביטוי ביסודות המשפטיים של ארגון האו"ם ובשתי אמנות זכויות האדם של האו"ם מ-1966 (האמנה הבינלאומית לזכויות אזרחיות ופוליטיות והאמנה הבינלאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות), ולא פחות חשוב מכך - הם מרכיבים את ערכי היסוד של הסוציאל-דמוקרטיה.

ערכי היסוד של אידיאולוגיה פוליטית הם שיוצרים את המצפן הפוליטי שלה. הרעיונות של חירות, שוויון, צדק ואחוה, אשר קשורים אחד לשני, פתוחים לפרשנות, ובכל זאת מוסדות המצהירים שערכים אלו הם ערכי היסוד שלהם, צריכים להגדיר אותם. הגדרות אלו מרכיבות את הבסיס התיאורטי עליו מושתתת הפעילות הפוליטית. מפלגות או ארגונים סוציאל-דמוקרטים, חייבים למצוא דרכים ליישם עקרונות כמו חירות, שוויון, צדק ואחוה. יישום כזה לא אפשרי ללא שיתוף פעולה בינלאומי, זאת לאור העובדה שהעולם הופך להיות יותר ויותר גלובלי. עם פרויקטים בלמעלה מ-100 מדינות, קרן פרידריך אברט החליטה להיענות לאתגר.

חירות

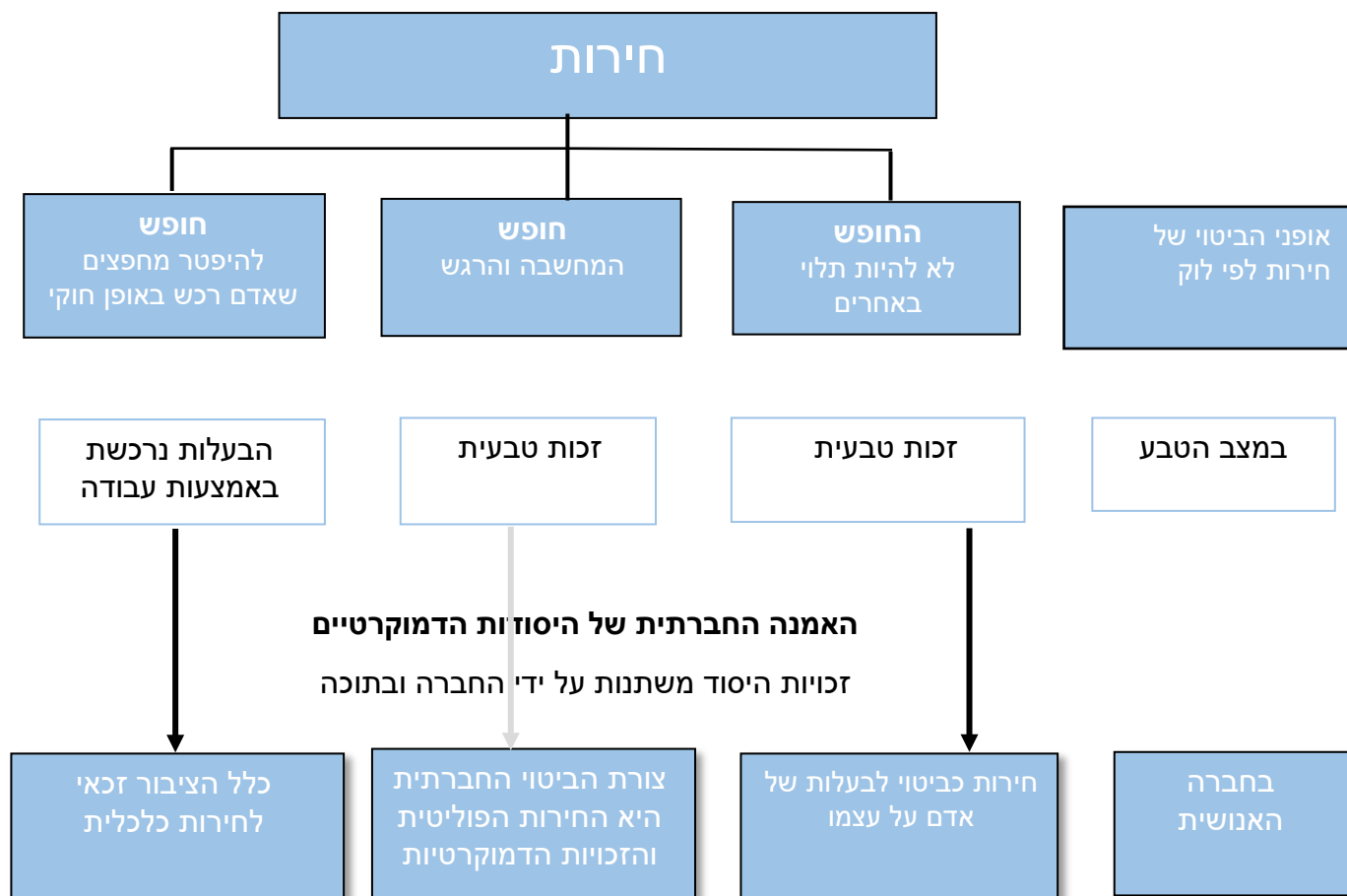
בלי שום צל של ספק, אחד המושגים המדוברים ביותר במדעי הרוח הוא מושג החירות. שלל הוגים חשובים ניסו לעמוד על משמעות הביטוי ופיתחו כיווני מחשבה שונים לגביו. יחד עם זאת, הגדרה אחת של חירות שעליה מסכימים כולם היא: יכולתם שלאנשים חופשיים לקבל החלטות שאינן נכפות עליהם. אך מה היא בדיוק כפייה וכיצד ניתן להבטיח את קיומה של חברה בה אין כפייה? מה קורה אם החלטתו של אדם אחד שהתקבלה באופן חופשי מגבילה את חירותו של אדם אחר באותה חברה?

ההבנה המודרנית של מושג החירות מעוגנת בתקופת הנאורות באירופה (בין המאות ה-17 וה-19 לספירה), אז יצאו פילוסופים כנגד חוסר השוויון בין קבוצות אוכלוסייה שונות. באותה תקופה החברה האירופית התאפיינה בסדר מעמדי ברור. כך למשל, לחקלאים היו פחות זכויות משפטיות ופוליטיות מאשר למשפחת המלוכה ואפילו פחות מהסוחרים. סדר זה נתפש כגזירת גורל. עם זאת, פילוסופים כמו ג'ון לוק⁷ (1632-1704) הביעו עמדה המתקוממת נגד סדר זה וטענו שאותן זכויות צריכות להיות מובטחות באמצעות תקנות חברתיות.

---

⁷ ג'ון לוק (1632-1704) – פילוסוף ורופא אנגלי. אחד מחשובי ההוגים הליברלים. כתב, בין השאר את "שתי מסכתות על ממשל מדיני" ו"מכתב אודות סובלנות".

טבלה מס' 1: רעיון החירות על פי ג'ון לוק

התיאוריה של ג'ון לוק התקבלה בביקורת עזה, במיוחד ביחס לשאלה כיצד ניתן לספק חירות ולממשה. בנוסף, עלו שאלות כגון 'כיצד ניתן לספק חירות עבור כולם?' ולמה בדיוק הכוונה במונח "האמנה חברתית"⁸? במובנים רבים, גם אם פחות פילוסופיים, שאלות אלו ניצבות גם היום בלב הדין הציבורי בכל חברה דמוקרטית. נכון להיום, ברוב המדינות הדמוקרטיות חירויות בסיסיות כמו חופש דת, חופש הביטוי וחופש ההתאגדות מעוגנות בחוקה. חוקות הן צורה כתובה של אמנות חברתיות. כל פרט באותה חברה מחויב להסכים לחיות על פי חוזה זה או שהוא יועמד לדין. חוקות, וכן שיתוף הפעולה של הרשויות המבצעות, מבטיחים שאף אדם אינו מוגבל בפולחן הדתי שלו או ביכולתו להביע את עמדתו.

נהוג להתייחס לזכויות אלו כזכויות "שליליות" מכיוון שמדובר בזכויות שאין להגבילן על ידי אדם אחר. יחד עם זאת, ראוי לבחון האם המסגרת המשפטית של חוקה אכן מספיקה כדי לספק חיים חופשיים לכולם?

⁸ אמנה חברתית – מושג מתחום מדעי המדינה המניח (תיאורטית) אמנה אשר עליה חתומים אזרחי כל מדינה ובה מהם מסכימים ביניהם להגבלה מסויימת של חירותם, על מנת לקדם אינטרסים משותפים.

כבר במאה ה-18, ז'אן-ז'אק רוסו (1712-1778) התחבט בשאלה עד כמה חירות תלויה ברכושו של הפרט, בכוחו, יכולותיו וחינוכו. רוסו נקט בעמדה רדיקלית נכון לאותה עת וטען שחברה המאופיינת בשוויון חברתי בשילוב עם ייצוג דמוקרטי משמעותי, הם התנאים המקדימים למימוש של חירות. מרבית הדמוקרטיות ברחבי העולם נוקטות בעמדה מתונה יותר מאשר גישתו של רוסו, אך הדיון סביב השאלה באיזו מידה היעדר חינוך או עושר עלולים להגביל את חירות הפרט עדיין ממשיך להתקיים.

בניגוד לליברלים רבים, סוציאל-דמוקרטים מאמינים שחירות תלויה בתנאים מקדימים כלכליים וחברתיים. לשיטתם של התומכים בסוציאל-דמוקרטיה השאלה אינה רק כיצד ניתן להבטיח "חירויות שליליות" אלא גם כיצד ניתן להבטיח "חירויות חיוביות". כלומר, במידה ואינך יודע לכתוב או להשתמש בשפה נאותה, במה יעזור לך חופש הביטוי? בהמשך ישיר לכך, במה עוזרת לך הזכות לחינוך והגישה לבית ספר אם אינך יכול להרשות לעצמך את שכר הלימוד בו? האם במצב כזה אתה חופשי ללמוד? רק מצב בו יש לאדם חינוך בסיסי ובטחון כלכלי יכול לספק לו חופש בחירה מסוים.⁹

מעבר למסגרת המשפטית ולתנאים המוקדמים הנדרשים למימוש אותן חירויות חיוביות, ישנה חשיבות גדולה גם למגבלות החירות. תארו לעצמכם את המצב הבא: אתה רוצה לערוך מסיבה עם מוזיקה רועשת, זו אכן זכותך כאדם חופשי. אבל השכן שלך מתלונן מכיוון שהוא רוצה ליהנות מזכותו לבלות לילה שקט ולישון. אם כן, זכותו של מי חשובה יותר? במדינות רבות התשובה לשאלה זו באה לידי ביטוי על ידי חקיקת חוק נגד "הפרעה לסדר הציבורי", חוק המסדיר את רמות הרעש המותרות בשעות שונות של היום. זוהי דוגמה לאופן בו מדינות מגבילות ותוחמות את החירות של אזרחיהן. חירות מוחלטת לכלל האזרחים בחברה מסוימת אינה אפשרית מכיוון שבמקרים רבים האינטרסים של פרטים מסויימים באותה חברה סותרים אחד את השני.

שורה של פילוסופים התייחסו לנקודה זו. שארל דה מונטסקייה (1689-1755) טען כי משמעותה של חירות, איננה החופש לעשות כרצונך, אלא הזכות לעשות כל מה שעומד במסגרת החוק. אם אזרח כלשהו יוכל לפעול בניגוד לחוק, תישלל ממנו חירותו, מכיוון שפעולתו בניגוד לחוק תיתן לגיטימציה לשאר האזרחים החיים איתו באותה חברה לפעול גם הם בניגוד לחוק.ⁱⁱ

לשיטתו של הפילוסוף והכלכלן ג'ון סטיוארט מיל (1806-1873), גבולות החירות נמצאים במקום בו אדם אחר ניזוק ממנה. לפיכך, במקרה של המסיבה הרועשת שהוזכר לעיל, מיל היה מצדיק את החוק נגד הפרעה לסדר הציבורי. אם זאת, מה אם אותו שכן מהמסיבה לא מתלונן בגין מוזיקה רועשת במהלך הלילה אלא עקב עשן כתוצאה מצלייה "על האש" במהלך היום? לא כל עימות בין אינטרסים של פרטים מצדיק חקיקת חוק חדש. בדוגמה השניה, רוב בתי המשפט יפסקו שעשן מ"על האש" אינו מגביל עד כדי כך את זכותו של השכן ליהנות מחיים ללא עשן.

---

⁹ הפרק "התיאוריה של תומס מאייר לסוציאל-דמוקרטיה" עוסק בהרחבה במושגים של חירות שלילית וחיובית

בהמשך לכך, מה אם אותו שכן מתלונן בעקבות הקמתה של תחנת רכב רועשת בסמוך לביתו? במקרה הזה, התרומה לחברה תוכר כגוברת על סבלו של הפרט.

עבור הפילוסוף הגרמני עמנואל קאנט (1724-1804), חוקים אינם מגדירים את גבולות החירות. לשיטתו ההגדרה היא הפוכה: גבולות החירות מוגדרים על ידי המוסר הטבעי ומגולמים באמצעות חוקים, או במילותיו: "עשה מעשיך רק על פי אותו הכלל המעשי אשר, בקבלך אותו, תוכל לרצות גם כן כי יהיה לחוק כללי."ⁱⁱⁱ

על סוציאל-דמוקרטים, בכל חברה בה יחיו, לקדם את החירות באופן מעשי. החירות אמורה להיות מעוגנת בחוק ולהיות מובטחת באופן אפקטיבי. כמו כן, חשוב מאוד שלכל אדם תהיה ההזדמנות לממש את החירויות הללו. לשם כך, יש לקיים מוסדות חברתיים שיאפשרו זאת. מלבד אותם מוסדות, להתנהגותו האישית של כל יחיד ישנה משקל חשוב לא פחות על מנת להבטיח חירות. לכן, אחד המפתחות המרכזיים לקידום חירות הוא חינוך

לסיכום, ניתן לומר שהמשמעות של חירות בחברה היא לאפשר לכל אחד ואחת את ההזדמנות להגשים את מטרותיו או מטרותיה.

שוויון וצדק

בנוסף לסיסמא המפורסמת של המהפכה הצרפתית (1789) "חירות, שוויון, אחווה" (liberté, égalité et fraternité) גם צדק כלול היום בערכי היסוד של הסוציאל-דמוקרטיה. ניתן לטעון שמדובר בערך רביעי עצמאי ונפרד, כזה שמחליף את אחד משלושת הערכים בסיסמא של המהפכה הצרפתית, לחילופין, ניתן לטעון שמדובר בהרחבה של מונח השוויון. בכל מקרה, כיום מקובל לדבר על חירות, צדק ואחווה כערכי היסוד של הסוציאל-דמוקרטיה.

הקריאה לשוויון במהלך המהפכה הצרפתית הייתה הלכה למעשה מרד נגד הסדר ההיררכי של החברה הצרפתית, שחולקה למעמדות שונים בממלכה. תומכי המהפכה דרשו זכויות שוות בחוק, כמו הזכות להליך משפטי הוגן וזכות הצבעה. הם דרשו שהמעמד החברתי וכן הדת או הגזע לא יוכלו להוות רקע ליחס מפלה.

בימים אלו לרוב החברות הדמוקרטיות ישנם סעיפים בחוקה שמצהירים על כך ש"כל בני האדם נולדו שווים בכבודם ובזכויותיהם", ורוב המדינות בעולם אף חתומות על הצהרת זכויות האדם של האו"ם, אשר מתייחסת לשוויון בפני החוק, אולם המציאות שונה לחלוטין. גם בימים אלה, הפליה כנגד מיעוטים דתיים או על רקע גזע היא עדיין בעיה עולמית, ולכן הקריאה לשוויון בפני החוק לא איבדה מתוקפה הגם שעברו למעלה ממאתיים שנים מאז המהפכה הצרפתית.

מלבד השוויון בפני החוק, שוויון הזדמנויות מהווה אף הוא נדבך משמעותי מדרישותיהם של סוציאל-דמוקרטים. דרישה זו כוללת למשל את הנגישות למשרות ולביטוח בריאות ובעיקר את הזכות לחינוך.

זכויות אלו אינן אמורות להיות תלויות במגדר, מוצא, נטייה מינית, דת, בריאות או מצבו הכלכלי של אדם. אזרחים מעוטי יכולת בחברה מסוימת, כגון עניים או בעלי מוגבלויות, צריכים לפיכך לקבל תמיכה ממשלתית במטרה לאפשר לכל אדם לחיות חיים פעילים חרף כל הנסיבות השונות של חייו בחברה.

המתנגדים לתמיכה ממשלתית באוכלוסיות שונות עשויים לטעון שאם המדינה תומכת בילדים ממשפחות מעוטות יכולת על מנת לאפשר להם הזדמנויות שוות לחינוך טוב, הרי שמדובר בחלוקה בלתי הוגנת של משאבי המדינה. לשיטתם, יש לשאול האם לא כולם צריכים לקבל תמיכה במידה שווה במטרה לשמר שוויון?

לכן, בנקודה זו, הפרשנות הסוציאל דמוקרטית למונח צדק הופכת לחשובה בדיון. אין ספק שניתן לטעון שהדבר הצודק הוא חלוקה שוויונית של כספי המדינה לכל אחד ואחת. עם זאת, לו נציע הצעה מעין זו, רוב האנשים יענו באופן אינטואיטיבי: "לא, מדובר בחלוקה לא הוגנת ולא שוויונית, שכן אין זה צודק שמיליונר וקבצן יזכו לאותה מידה של תמיכה ממשלתית". מושג הצדק כפוף לסייגים רבים ויישומו במציאות נתון לפרשנויות שונות על ידי אידיאולוגיות פוליטיות שונות, ועל כן עליו להיות מוסכם בכל חברה באמצעות דיון ציבורי ומשא ומתן חברתי.

הפילוסוף ג'ון רולס (1921-2002) מבקש מקוראיו לדמיין שהם חלק מקבוצת אנשים אשר אינם יודעים מהם כישוריהם או מהי רמת העושר שלהם¹⁰. קבוצה זו נדרשת לחלק משאבים ולשאת ולתת על מבנה חברתי כלשהו וכן לנסח עקרונות לחברה חדשה. אף אחד מהם אינו יודע איזה תפקיד יהיה לו באותה חברה חדשה שתוקם, וכל אחד מהם יכול להיות קבצן או לחלופין מיליונר. בנסיבות אלו, לשיטתו של רולס, אותם אנשים יבחרו לחיות בחברה שוויונית יחסית, אשר מונעת מכל אחד להתדרדר למצב גרוע שכן כל אחד חושש פן גורלו יהיה אכזר.

לטענתו של רולס, אותה קבוצה תאמץ שני עקרונות אשר יסדירו את החלוקה של הטובין החברתיים ואת הקצאת הזכויות והחובות. תוצאותיהם של ההסכמים בין חברי הקבוצה יהיו המסגרת לקיומה של חברה צודקת. לפי רולס שני העקרונות הם:

---

¹⁰ "מסך בערות" בלשונו.

עקרון 1: " לכל פרט ישנה זכות שווה לחירות מרבית השווה לזכותם של האחרים."

עקרון 2: "אי שוויון כלכלי חברתי מוצדק רק במידה והוא:

א. מביא תועלת לכל ובמיוחד למעמד הנחות בחברה.

ב. נוצר למרות שוויון הזדמנויות הוגן בקבלת משרות ומעמד בחברה."^{iv}

בהנחה שאלו העקרונות עליהם רוב האנשים יסכימו, למסקנות של אותו ניסוי מחשבתי ישנה גם משמעות מוסרית. ביחס לאידיאולוגיה פוליטית, לתיאוריה של רולס ישנן השלכות משמעותיות: חלוקה בלתי שוויונית של משאבים תהיה צודקת רק אם תיטיב עם כולם, כולל החלשים ביותר בחברה. כך למשל, מיסוי פרוגרסיבי מתיישב עם התיאוריה של רולס: אם אדם א' מרוויח יותר מאדם ב', הרי שמדובר בחלוקה בלתי שוויונית של משאבים. לשיטתו של רולס, פער השכר בין השניים יכול להיות מוצדק רק אם החלש מביניהם (אדם ב') מרוויח מכך. דרך מקובלת להסדיר זאת היא להשית על אדם א' מס הכנסה גבוה יותר ולהשתמש בכסף שלו כדי להיטיב עם כלל החברה. היחס לחלוקה מעין זו של העושר בין אנשים, ממחישה ומדגישה את אחד ההבדלים המשמעותיים בין אידיאולוגיות פוליטיות שונות. כל חברה ומפלגה ששואפת לחתור לצדק צריכה לעבוד ללא לאות על השאלה הבאה: עד כמה חברה יכולה להיות בלתי שוויונית מבלי שהיא תיחשב לחסרת צדק. במסגרת הדיון על השאלה הזו יש לבחון שני היבטים שונים. הראשון הוא שוויון במשאבים חברתיים וחומריים. ההיבט השני הוא שוויון הזדמנויות. באופן טבעי, שניהם קשורים אחד לשני ושלושם זה בזה: היעדר הזדמנויות לחינוך ראוי מוביל לסיכוי קטן להתעשר. למרבה הצער, במדינות רבות בעולם ניתן גם לתאר סיטואציה הפוכה לפיה מחסור במשאבים מוביל להיעדר הזדמנויות לחינוך ראוי.

בשיח הרווח בשנים האחרונות, נוסף לשני ההיבטים שלעיל היבט שלישי של "הכרה". ניתן להתבונן על הסטיגמה השלילית של אבטלה כפי שהיא באה לידי ביטוי במדינות רבות כדוגמא לעקרון השלישי של צדק. ההדרה החברתית של מובטלים מתאפשרת בעקבות היעדר העושר המצוי בידי מובטלים. מחקרים מראים שחוסר הכבוד שהחברה מפגינה כלפי מובטלים משפיע לרעה על מובטלים. תחושתם הרעה לפיה הם חיים בחברה בלתי צודקת נובעת לא רק מפערי השכר האדירים בינם לבין היתר אלא גם עקב מעמדם החברתי הנמוך.

על מנת להתמודד כראוי ובצורה אפקטיבית עם חוסר השוויון וחוסר הצדק הנוכחי, יש לאמץ גישה המבוססת על צרכים. חברה החותרת לצדק צריכה תמיד להתחשב במעוטי היכולת ובצרכיהם של החלשים בה. אין כל ספק שיש להבליט ולהכיר בהישגיהם של האנשים המוצלחים בחברה, ואכן סוציאל-דמוקרטים מכירים בחלוקת הכנסות ומשאבים בהתאם להישגים (אחרת כבר מדובר בגישה שהיא כמעט קומוניסטית). עם זאת, חברה צודקת צריכה תמיד להפנות את המבט ולהיות קשובה לצרכים החברתיים של הפרטים הנמצאים בה. כל חברה, בכל העולם, צריכה תמיד לנסות לספק מזון, חינוך וביטוח בריאות לפרטים החלשים ביותר בה, בכל מצב. כמובן שיש לבחון את הנסיבות המדוייקות

בהתאם למדינות הספציפיות ובהתאם לנסיבות הרלוונטיות. אך במסגרת אותו משא ומתן על חלוקת המשאבים, סוציאל-דמוקרטים תמיד ידרשו צדק חברתי. לכן, חשוב לזכור את הניסוי המחשבתי של רולס ולחשוב תמיד כיצד אתם הייתם מחליטים באותן סיטואציות, אם הייתם יודעים שיש סיכוי גבוה שבקרוב תהפכו להיות אחד מאותם מעוטי יכולת בחברה.

משמעותו של שוויון היא שוויון בפני החוק ושוויון הזדמנויות, ללא תלות ברקע של כל אחד, בעושרו או במינו.

אחוה (סולידריות)

המושג 'אחוה', כאחד משלושת ערכי היסוד של סוציאל-דמוקרטיה, הוא כנראה המושג הכי פחות מדובר. בניגוד לצדק ולחירות, אחווה איננה מושג חשוב במסגרת השיח העכשווי.¹¹ עם זאת, עצם הרעיון של האחוה שאוב מההיסטוריה האנושית. כבר בכתבי הקודש עולה הדרישה לסולידריות, זאת, בדמות המילה חסד, שמעלה את הדרישה לאהבה וחמלה בלתי מוגבלת כלפי כל בני האדם. חסד אינו מוגבל לקבוצת אוכלוסייה ספציפית אלא מכוון לכלל האנושות. בהקשר פוליטי יותר, אחווה משמשת לתיאור הקשרים בתוך קבוצה מסוימת (למשל חברה). קשרים אלו קיימים לרוב עקבות אורח חיים דומה וערכים משותפים בין הגורמים באותה חברה. משמעותה של סולידריות ואחוה למשל הוא סיוע ותמיכה בין החזקה לחלש בחברה, בין העשיר לעני ובין הזקנים לצעירים. הנכונות הזו לעזור אחד לשני קיימת לרוב במשפחות. לפי התיאוריה הסוציאל דמוקרטית יש להרחיב את מערכת היחסית הזו גם לרמת החברה.

ניתן לטעון שפעולות המבטאות סולידריות נובעות בעיקר מדאגה לזולת (אם בכלל אלטרואיזם הוא אפשרי) אך אין ספק שבמקרים רבים הן נובעות גם ממידה מסוימת של אינטרסים אישיים. כך למשל, ההנחה המקובלת היא שהסיוע שמדינות מפותחות מעניקות למדינות מתפתחות נובע מהצורך בחלוקת עושר. אך יחד עם זאת, זוהי דרכן של המדינות המפותחות לשמור על שלום עולמי ולהבטיח את המשך המסחר הבינלאומי שאותן מדינות מפותחות נהנות ממנו. דוגמא נוספת היא: אדם עשיר אשר יורד מנכסיו ונעשה לעני, עשוי להיזקק לסיוע. על כן, הסולידריות שהוא מביע כלפי החלש בהווה חשובה מבחינתו ומהווה את האמצעי לשמור על בטחונו האישי בעתיד.

בעת המודרנית, לסולידריות יש תפקיד מפתח בארגון של מדינות. מדיניות רווחה הממומנת באמצעות מסים מבוססת על עקרון זה. מערכות הביטוח החברתי (הגנה מפני אבטלה, ביטוח בריאות, פנסיה) הן הלכה למעשה תכניות במימון משותף, אשר מבטיחות הגנה לפרט ועוזרות להבטיח שוויון הזדמנויות. בפועל מדובר בצורה ממוסדת של סולידריות.

מנגנוני הביטוח החברתי הראשונים נוצרו כאשר תהליכי התיעוש והעיור אילצו אנשים לעזוב את הכפרים בהם חיו כדי לחפש עבודה. כתוצאה מכך משפחות נאלצו להיפרד, ומערך הרווחה הישן,

---

¹¹ הרעיון של אחווה דומה לקריאה בשם זה שנשמעה במהלך המהפכה הצרפתית.

שהתבסס על המבנה המשפחתי המסורתי, חדל מלתפקד. באופן מסורתי, בני המשפחה הצעירים הבטיחו את שרידותם של הזקנים, והעשירים דאגו לאלו שלא שפר עליהם גורלם. בעקבות התמורות הסוציו-אקונומיות הבלתי פוסקות במהלך המאה ה-19, מנגנונים ממוסדים של בטחון חברתי החליפו את המבנה המשפחתי המסורתי. למעשה מדובר בביטוי המעשי להבנה של בני אדם לפיה רעיון הסולידריות צריך להיות מורחב מהתא המשפחתי אל החברה כולה. הרצון ליצור חברה צודקת יותר ומנגד החשש להתדרדר לתחתית הסולם החברתי בחברה בלתי צודקת מהווים גם היום טיעונים טובים בעד הצורך להתנהג בסולידריות אחד כלפי השני.

עם זאת, אותם אנשים אשר מרגישים אחריות לרווחתם של כלל הפרטים בקהילה, תהא הסיבה אשר תהא, מהווים את הבסיס לעיסוק הפוליטי של סוציאל-דמוקרטים. כמו כן חשוב לציין שבחברה אשר הופכת להיות יותר ויותר גלובלית, יש לחשוב על סולידריות בין אנשים לא רק ברמה הלאומית אלא גם ברמה הבינלאומית.

סולידריות היא תיאור למצב בו קיים רצון לעזור האחד לשני, זאת מכיוון שישנה חיבה בין הפרטים השונים בחברה, ובמטרה לתמוך בדורות השונים ובפרטים השונים בחברה.

3. התיאוריה של תומס מאייר לסוציאל-דמוקרטיה

בפרק הקודם בחנו את ערכי היסוד של הסוציאל-דמוקרטיה, אך מכיוון שאותם מונחים פילוסופים מרכיבים רק את היסודות עליהם מושתתת אידיאולוגיה, עלינו להישיר מבט לעבר תיאוריה יותר פרקטית של סוציאל-דמוקרטיה וליסודות שלה. לשם כך, נבחן את התיאוריה אותה מציג מדען המדינה הגרמני תומס מאייר.⁴

מטרתה של השאלה היסודית עליה מאייר מבקש לענות היא לבחון את הקשר בין דמוקרטיה לכלכלת שוק. לשיטתו, לאורך ההיסטוריה דמוקרטיה נוצרו בעיקר מתוך יחסי גומלין עם הצמיחה של כלכלת השוק. לטענתו, קפיטליזם של כלכלת שוק הוא תנאי ליצירתה של דמוקרטיה וליציבותה. עם זאת, ישנו גם קשר סותר בין דמוקרטיה לכלכלת שוק, שכן כלכלת השוק נוטה לחתור תחת הדמוקרטיה. על פניו טיעון זה נשמע סותר, אך בכל זאת ניתן להסבירו.

מעל הכל, דמוקרטיה היא שיטת משטר שכוחה נובע מהעובדה שלכל הפרטים בה יש זכויות פוליטיות שוות. לפיכך, שוויון וצדק הם ערכים מובנים בדמוקרטיה ואף יותר מכך, הם מהווים תנאי מוקדם שבלעדיו לא ניתן ליישם את הרעיון הדמוקרטי. מנגד, כלכלת שוק מובילה בהגדרה לאי שוויון. זאת משום שהעיקרון הבסיסי של שיטה זו הוא תחרות, אשר באופן טבעי מייצרת מפסידים ומנצחים. ניתן לטעון שאם לתחרות המתקיימת בשדה הכלכלי לא הייתה השפעה על השדה הפוליטי והחברתי אזי באופן כללי השדה הכלכלי לא משפיע על השדה הדמוקרטי. אך במציאות היעדר שוויון כלכלי יוצר גם חוסר שוויון בנגישות לכוח, וכן גורם לחלוקה לא שוויונית של ההזדמנויות לקחת חלק פעיל בחברה ובדמוקרטיה. אמנם חוסר שוויון כלכלי לא מוביל לחוסר שוויון בפני החוק שכן הזכויות שכל אדם זכאי להן על פי חוק (קרי הזכויות השליליות) אינן מושפעות מהשיטה הכלכלית. אך אין ספק שמגוון ההזדמנויות לקחת חלק פעיל בחברה (הזכויות החיוביות) מצטמצם בשל תחרות כלכלית.

לדוגמא, אותו פלח אוכלוסייה שמפסיד מהתחרות בשוק, כמו אנשים עניים וחסרי אמצעים, אינו יכול להקנות לילדיו חינוך. ילדיו זכאים לכל הזכויות על פי חוק אך בשל העובדה שהם אינם זוכים לחינוך ראוי הם אינם יכולים לקחת חלק מלא ופעיל בחברה. הם אמנם מחזיקים בחופש הביטוי (לפחות על הנייר), אך אינם יכולים לממש אותו מכיוון שהם אינם יודעים קרוא וכתוב.

זכויות אזרח שליליות הן חסרות משמעות בפועל אם הן אינן נתמכות בזכויות אזרח חיוביות. זכויות שליליות יכולות להיות אפקטיביות רק אם במקביל מובטח קיומן של זכויות אזרח חיוביות.

זכויות וחירויות שליליות

מגנות על היחיד מפני נישול זכויותיו על ידי החברה. מטרתן להגן מפני הגבלת החירות. הן כוללות למשל את הזכות לשלמות הגוף, את חופש הביטוי ואת הזכות לקניין.

זכויות וחירויות חיוביות

מאפשרות ליחידים לממש את זכויותיהם השליליות וחירויותיהם. זכויות אלו מבקשות לתמוך אקטיבית בחירותו של היחיד. הן כוללות למשל חינוך לכל או תמיכה כספית במעוטי יכולת.

תרשים 1: זכויות וחירויות שליליות וחיוביות

ההכרה בזכויות חיוביות ויישומן יכולה להפחית את המתח המובנה והבעייתי בין אי השוויון בשוק ועקרון השוויון בדמוקרטיה. כמו כן, ישנם מרכיבים נוספים בקפיטליזם של כלכלת שוק שמסכנים את הדמוקרטיה.

כך למשל, תהליך התיעוש העולמי יצר תאגידי ענק. לאור חשיבותם הכלכלית של אותם שחקנים גלובליים, ממשלות חייבות לשתף איתם פעולה. שיתוף פעולה מסוג זה יוצר על בסיס קבוע מנגנונים לא דמוקרטיים של קבלת החלטות. לדוגמה, סוגיות הנוגעות למשאבי טבע או לאסטרטגיה כלכלית מושפעות בצורה משמעותית על ידי חברות גלובליות, בעוד שרצון העם לא נשמע וההשתתפות של העם בהליך הדמוקרטי אינה באה לידי ביטוי.

כך נוצר מצב בו יש לטפל הן במתח בין כלכלת השוק והדמוקרטיה והן במתח בין העסקים הגלובליים לפוליטיקה המדינית. לאור העובדה שהדמוקרטיה וכלכלת השוק תלויות האחת בשניה, לא ניתן לבטל את המתח הזה אלא רק לעצב אותו ולשנות אותו בהתאם. מפלגות שונות ואידיאולוגיות שונות על הקשת הפוליטית עונות כל אחת בדרכה לשאלות כמו "מהם גבולות האי שוויון בחברה?" וכן "כיצד ניתן להגביל את השפעת החברות והעסקים על הפוליטיקה?". בעוד שתיאוריות ליברליות עוסקות בעיקר בזכויות שליליות ובחירויות ואף נוטות להתנגד להטלת מגבלות על עשיית עסקים ועל הכלכלה, תיאורטיקנים סוציאלי-דמוקרטים מאמינים באיזון בין זכויות שליליות, זכויות חיוביות וחירויות

בכל המדינות הדמוקרטיות המתח המובנה בין כלכלת השוק לדמוקרטיה עצמה מהווה נושא לדיונים בלתי פוסקים שבתורם מולידים חוקים ותקנות (בנוסף לחוקים הקיימים, ההחלטות הפוליטיות השונות שמתקבלות ביום מגדירות מחדש ללא הרף ומסדירות את היחס הזה). חוקים אלו נועדו להבטיח זכויות יסוד וחירויות עבור כל אזרחיה של מדינה מסוימת.

נוסח החוק הבולט והחשוב ביותר בהקשר זה הוא מגילת זכויות האדם של האו"ם, המורכבת משתי אמנות זכויות האדם של האו"ם וכן מההצהרה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם. כל אחת משתי האמנות (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות חברתיות ותרבותיות וכן האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות) אושררה על ידי יותר מ-160 מדינות. אמנם היישום איננו אחיד ברמתו ובמידת מחויבותו, אך אמנות אלו תקפות לאזרחיהן של כל המדינות שקיבלו על עצמן את האמנות.

חשוב לציין שאמנות זכויות האדם של האו"ם אינן המסמך היחיד בנושא זה ורוב החוקות של מדינות הדמוקרטיה ברחבי העולם כוללות סעיפי חוק הדומים במהותם לאלו של אמנות האו"ם, גם אם מדובר בסעיפי חוק מקיפים פחות. לשיטתו של תומס מאייר, אמנות זכויות האדם של האו"ם הן הדרך הטובה ביותר להביא לידי ביטוי את ערכי היסוד של הסוציאל-דמוקרטיה באמצעות שיטות פעולה מקובלות מבחינה דמוקרטית. האמנות מגדירות במדויק את הזכויות המגיעות לכל אחד מאזרחי המדינות החברות באו"ם. בניגוד לערכי היסוד אין מדובר ברעיונות תיאורטיים אלא בהנחיות ברורות וספציפיות. מאייר גורס כי הערכים הסוציאל-דמוקרטיים של חירות, צדק ואחווה זוכים להכרה נרחבת ומפורשים באופן משמעותי ומקיף על ידי אמנות האו"ם לזכויות אדם.

תרשים 3: יישומם של ערכים

בתרשים שלעיל, המונח 'כלים למימוש' מתייחס למנגנונים החברתיים שמיישמים את הפעולות הנדרשות כדי לממש את הדרישה לזכויות היסוד. המבנה של אותם מוסדות משתנה ממדינה למדינה. במדינות מסוימות הדגש הוא על מימוש של זכויות שליליות (לדוגמה ארצות הברית) ואילו מדינות אחרות מקדמות זכויות חיוביות בצורה אקטיבית (למשל שבדיה). בכל המדינות יש תשובות אחרות לשאלות כגון "האם מדינה צריכה בעיקר להבטיח את המסגרת המשפטית למימוש של זכויות יסוד או שלחלופין היא צריכה באופן אקטיבי לדאוג לקיומן?" או "האם העיקר הוא זכויות שליליות או זכויות חיוביות?".

על פי האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, המדינה איננה רק מסגרת משפטית. אמנם האמנה אינה מגדירה את מידת המעורבות הנדרשת מכל מדינה, כך שהכרעה בנושא זה נותרה לפרשנות של מדינה וממשלה בנפרד, אך אין ספק שהאמנה דוחה את הרעיון הליברלי של מדינה לא מתערבת.¹²

¹² יש הקוראים למדינה שכזו 'מדינת שומר הלילה'.

1. מדינה שהיא צד באמנה זו מתחייבת לפעול, הן במאמציה היא, הן בסיוע ובשיתוף פעולה בינלאומיים, במיוחד בתחומי הכלכלה והטכניקה, עד כדי מירב המקורות העומדים לרשותה, למען הבטח, בשלבים, את השימוש המלא בזכויות שהוכרו באמנה זו בכל האמצעים המתאימים, ובמיוחד אימוצם של אמצעי תחיקה. (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 2, סעיף משנה 1)

<p>"לכל בן אנוש זכות טבעית לחיים. זכות זו תוגן על-ידי החוק. אין לשלול משום אדם את חייו באורח שרירותי." (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, סעיף 6, סעיף משנה 1)</p> <p>"לכל אדם שמורה הזכות לחירות אישית ולבטחון אישי." (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 9, סעיף משנה 1)^{vi}</p>	<p>חירות אישית</p>
<p>1. "מדינות שהן צד באמנה זו מכירות בזכות לעבודה, הכוללת את זכותו של כל אדם להשיג אפשרות להשתכר למחייתו בעבודה שיבחר בה, או יקבלנה, באורח חופשי, והן ינקטו צעדים מתאימים כדי להבטיח זכות זו.</p> <p>2. הצעדים שתנקוט מדינה שהינה צד באמנה זו כדי להשיג את מימושה המלא של הזכות האמורה יכללו הדרכה והכשרה טכניות ומקצועיות, קוי פעולה וטכניקות שיש בהם כדי להבטיח התפתחות כלכלית, חברתית ותרבותית מתמדת ותעסוקה מלאה ויצרנית בתנאים אשר יבטיחו ליחידים את ההנאה מחירויות היסוד המדיניות והכלכליות." (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 6)^{vii}</p>	<p>הזכות לעבוד</p>
<p>"מדינות שהן צד באמנה זו מכירות בזכות כל אדם לרמת חיים נאותה עבורו ועבור משפחתו, לרבות מזון, מלבושים ודירור נאותים, ולשיפור מתמיד בתנאי קיומו. המדינות כאמור ינקטו צעדים מתאימים כדי להבטיח את מימוש הזכות האמורה, ולתכלית זו מכירות בחיוניותו של שיתוף פעולה בינלאומי מבוסס על הסכמה מרצון." (האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 11)^{viii}</p>	<p>רמת חיים</p>
<p>1. מדינות שהן צד באמנה זו מכירות בזכות כל אדם לחינוך. הן מסכימות, כי החינוך יועד לפיתוח המלא של אישיות האדם ותחושת כבודו, ולחזק את כיבוד זכויות האדם וחירויות היסוד. עוד מסכימות הן כי החינוך יועד לאפשר לכל אדם להשתתף בפועל בחברה חופשית, לקדם הבנה, סובלנות ורעות בין כל האומות והקבוצות הגזעיות, האתניות או הדתיות, ולקדם את פעולת האומות המאוחדות למען קיום השלום.</p> <p>2. מדינות שהן צד באמנה זו מכירות, כי לשם השגת מימושה המלא של הזכות האמורה - א. יהא חינוך יסוד חובה וזמין חינם לכל; [...]</p>	<p>חינוך</p>

ג. יהא חינוך גבוה נגיש באותה מידה לכל, על-יסוד יכולת בכל אמצעי מתאים, לרבות הנהגת חינוך חנם בשלבים..."(האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 13)^{ix}

מבין כל המדינות החברות באו"ם, אלו החתומות על האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות צריכות להיות מחוייבות יותר מכולן למתן זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. סעיף 6 למשל, עוסק ישירות בשאלה כיצד ליצור חברה בה כל אזרח חופשי לבחור את מקום עבודתו.

כל הממשלות צריכות לבחון מחדש, באופן תקופתי, את זכויות היסוד שאושרו על ידיהן. בחינה כזו עשויה לעזור ולסייע להכריע בדיונים מסויימים אודות תפקידה של המדינה.

מנקודת המבט של הסוציאל-דמוקרטיה, מדינה צריכה מעל הכל לפעול כדי:

- לספק תשתיות ושירותים הנגישים לכלל האוכלוסייה בחינם (מה שמכונה שירותים בעלי אופי ציבורי); לספק בטחונות לאזרחים ולאפשר להם הזדמנויות.
- לייצר הזדמנויות עבור כלל האזרחים באמצעות חלוקה מחודשת של המשאבים, ועל ידי כך לאפשר לאזרחים להשתתף באופן פעיל ועצמאי בחברה ובדמוקרטיה.
- לתקן כשלי שוק ועל ידי כך להגן על מנגנונים דמוקרטיים ואינטרסים של עובדים.

בדומה לאמנות האו"ם, באידיאולוגיה הסוציאל דמוקרטית ישנה דרישה למדינה אקטיבית יחסית. לכן סוציאל-דמוקרטים מקדמים, למשל, מנגנון מדינתי של בטחונות חברתיים שהוא אמצעי טוב להביא לכדי מימושן של זכויות אזרח. על פי גישה זו, על המדינה לדאוג לביטוח חובה המאפשר לכלל האזרחים לקבל פנסיה, השלמה הכנסה וטיפול רפואי חנם. בטחונות אלו מאפשרים לכל אזרח לקחת חלק פעיל בחברה בה הוא חי, גם אם אותו אזרח הפסיד מהתחרות הכלכלית. מערכת רווחה המבוססת על מיסים יכולה לתרום באותו אופן ליכולתם של בני אדם לחיות חיים חופשיים וראויים. סוציאל-דמוקרטיה אינה רק מסגרת פילוסופית תיאורטית המסתכמת בשלושת ערכי היסוד. אדם המכנה את עצמו סוציאל דמוקרט מחוייב לפעול בהתאם לאותם ערכי יסוד ולדאוג לכך שבפעול זכויות אזרח יוכלו להיות מיושמות בצורה הרחבה ביותר. איש או אישה התומכים ברעיון הסוציאל דמוקרטי חייבים לפעול באופן אקטיבי לכינונה של חברה צודקת יותר, על ידי יצירת איזון בין זכויות שליליות וחוביות וכן עליהם להגן על הדמוקרטיה במקביל לעידוד פעילות בכלכלת השוק. סוציאל-דמוקרטיה אינה רק רעיון אלא גם אתגר משותף ומשימה מעשית.

בפרק הבא נבחן לעומק מספר מודלים במדינות שונות ונראה כיצד מדינות וממשלות שונות הסדירו את היחסים בין כלכלת השוק לדמוקרטיה.

4. שוק ומדינה

מאז סוף המלחמה הקרה, כמעט כל המדינות בעולם התבססו על כלכלת שוק. במערכת כזו, הן כמות הסחורות שיש לייצר והן מחיריהן אינם נקבעים על ידי המדינה (השיטה השלטת בעבר מדינות מזרח אירופה הייתה של כלכלה מתוכננת), אלא נקבעים על ידי ההיצע והביקוש הקיימים בשוק. על מנת לשכנע צרכנים לקנות או מוצריהן, על חברות להתחרות ביניהן על איכות המוצר ומחירו. במסגרת תחרות זו, מחירה של סחורה מסוימת מהווה מדד ליחס בין ההיצע שלה לביקוש עבודה. לפי תיאוריה זו, אם מחירו של מוצר מסוים עולה (למשל נפט), המשמעות היא או שההיצע שלו פחת או שהביקוש לו עלה. כלכלות שוק טובות לרוב ביכולת תגובה לשינויים כאלו בביקוש ובהיצע ולכן הייצור מותאם לרוב לדרישותיהם וצרכיהם של צרכנים.

לרוב, בספרות הכלכלית, כלכלת השוק (או השוק) ניצבת אל מול המדינה. השוק מתאר את השדה הכלכלי בעוד המדינה מייצגת את השדה הפוליטי. לשיטתם של הוגי הדעות שהניחו את היסודות לחשיבה הכלכלית הליברלית (למשל אדם סמית' [1723-1790]), על המדינה להסיר את ידיה מהשוק לחלוטין. הגישה לפיה הכלכלה והפוליטיקה צריכות להיות נפרדות לחלוטין עדיין שלטת בקרב הוגי דעות התומכים בכלכלת שוק, אך המציאות הוכיחה שאין זה רצוי או אפשרי להפריד לחלוטין בין השניים.

כלכלה פוליטית, מתארת את הפעילות שהמדינה (או ליתר דיוק: הממשלה) מבצעת בשדה הכלכלי. פעילותה של המדינה יכולה להיות די מגוונת והמדינה יכולה לפעול כצרכן, הקונה מוצרים (למשל אספלט עבור בניית כבישים), לפעול לחלוקה מחודשת של העושר באמצעות גביית מסים ואף לממן תעשיות שלמות בצורה מלאה. גם אם יש כותבים מסוימים שמדברים על "שווקים חופשיים", הם אינם מתכוונים להפרדה מוחלטת של השוק ושל המדינה, אלא משתמשים במונח זה באופן יחסי.

כפי שצוין לעיל, כמעט בכל המדינות היום יש מנגנון כלשהו של כלכלת שוק וישנה הסכמה רחבה כיום שכלכלת השוק היא השיטה הנכונה לייצור וחלוקת סחורות. **הגישה המקובלת היום היא לנסות למצוא איזון בין ליברליזציה של שווקים, לבין התערבות של המדינה להתערב במידה הנדרשת.** מידת האיזון המדויקת מהווה כר פורה למשא ומתן תמידי בין השחקנים השונים במשק.

מאז סוף שנות ה-80 / תחילת שנות ה-90, המגמה העולמית של פתיחת שווקים גרמה לירידה ברמת ההתערבות של המדינה. עם זאת, אחרי המשברים הכלכליים של 2008 ו-2011, חל שינוי בשיח הציבורי ועלתה דרישה בציבור למעורבות גדולה יותר של המדינה בשוק. יש לזכור שלמרות המגמות העכשוויות בשיח הציבורי, כל מדינה בעולם מנסה למצוא איזון בכלכלה הפנימית שלה בין השוק והמדינה.

התערבות המדינה בכלכלה מתרחשת ממספר סיבות. סיבה מרכזית אחת היא כדי להבטיח תחרות במשק. במילים אחרות: המדינה מתערבת כדי למנוע את היווצרותם של מונופולים, מכיוון שישנה הסכמה על כך ששליטה מוחלטת של חברה אחת תהרוס את התחרות במשק ולכן תמנע גם כפועל

יוצא קביעה אפקטיבית של מחירי סחורות ומוצרים. סיבה נוספת הגורמת להתערבות של המדינה היא כדי למנוע את היווצרותם של "עלויות חיצוניות" המושתות על הציבור. למשל: מנקודת מבט כלכלית טהורה, חברות נפט אינן מודאגות כלל מהעלייה בנזקים סביבתיים כתוצאה מהעלייה בשיעורי כריית הנפט. הסיבה לחוסר הדאגה על פניו נובע מהעובדה שבשוק ללא רגולציה, ההשלכות השליליות של עלייה בנזק הסביבתי לא פוגעות בהצלחת החברה אלא רק בציבור. מי שנפגע במקרה כזה למשל הם דייגים שדגים באזור מזוהם. לכן, המדינה צריכה להתערב בניסיון למנוע זיהום על ידי יצירת חוקים ובמקרה שישנו זיהום בניגוד לחוק, על המדינה לגרום לחברות המפרות לפצות את הציבור בהתאם.

הצורך בהתערבות של המדינה, כפי שהוא מוצע בשני המקרים המתוארים לעיל, מוסכם על פי רוב, אך ניתן לדון לגבי האופן הספציפי בו יש ליישם את אותה התערבות. מקרים שמעוררים יותר מחלוקת הם המקרים בהם יש ניסיון להסדיר את השווקים במטרה לשפר את הצדק החברתי. הכוונה היא להגנה על עובדים, מדינת הרווחה, מדיניות מיסוי ועוד. סוציאל-דמוקרטים, בפרט, מאמינים שהן המדינה והן השוק נועדו לשרת ערכים בסיסיים: השגת צדק חברתי באמצעות שוויון וחירות. אין זה אומר שכלל סוציאל-דמוקרטים שואפים להגביל את השווקים. כפי שנטען לעיל, ההיסטוריה מוכיחה שהשיטה הטובה ביותר לייצור סחורות והפצתן היא באמצעות מנגנון של כלכלת שוק. עם זאת, גם במנגנון כזה תמיד ישנו צורך במידה מסוימת של התערבות והגבלה מצד המדינה, כפי שנטען לעיל. השאלות הן: באילו תחומים ובאיזו מידה?

חברות שמנסות למצוא את הדרך הזולה ביותר לייצר מוצרים, במטרה להקנות לעצמן יתרון על מתחריהן, מחפשות בצורה אוטומטית את האמצעים הזולים ביותר להפחית עלויות ייצור ולכן הן מפחיתות את שכרם של עובדיהן ללא הרף. מכיוון שהעובדים צריכים את מקומות העבודה שלהם על מנת להתקיים, הם לא יכולים להתפטר, אלא אם תופיע חברה אחרת שתשלם להם יותר, מה שכמובן לא יקרה מכיוון שסביר שהחברות בהן עובד מסוים יחפש עבודה נמצאות בתחרות עם החברה בה הוא כבר עובד. במודל תיאורטי מצב זה מוביל בצורה אוטומטית לתשלום משכורות אשר מספיקות בקושי לקיומם של עובדים ולקיומן של משפחותיהם. תשלום משכורות כה נמוכות מגביל באופן ברור את חירותם של העובדים ומפר את זכויות האדם הבסיסיות שלהם, בעיקר לאור ההצהרה המצויה בהצהרה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם לפיה: "לכל אדם שמורה הזכות לחיים, לחירות ולבטחון אישי." לכן, על המדינה להציע הגנה כלשהי עבור אזרחיה, ובפרט עבור האזרחים שמצבם הוא הגרוע ביותר בחברה. לכן גם למדינות רבות בעולם יש מערכת של ביטוח לאומי שמטרתה להבטיח את יכולתם של האזרחים ליהנות מביטוח בריאות, חינוך, דיור, ביטוח לאומי וסביבה נקייה. באופן טבעי שירותים אלו דורשים מימון ולכן המדינה צריכה למסות חברות ויחידים. המדינה לוקחת כסף מכלכלת השוק במטרה לספק שירותים וטובין עבור הציבור כולו. טובין ציבוריים ושירותים אלו מיטיבים בעיקר עם העניים בחברה, מכיוון שהם משלמים את כמות המסים הנמוכה ביותר, או שהם כלל אינם משלמים מסים, ואילו לא הם היו זוכים למימון מצד המדינה, הם לא היו יכולים לממן באופן פרטי שירותים כגון חינוך או שירותי בריאות. מערכת המס ואספקת שירותים במימון ממשלתי היא בפועל אמצעי לחלוקה מחודשת

של העושר בצורה ממוסדת, במטרה להיטיב ולהגן על החלשים בחברה ולקדם צדק חברתי. מובן מאליו שמערכת מקיפה כזו של ביטוח לאומי יכולה להתקיים רק כל עוד ניתן כלכלית לממן אותה אך בהקשר זה אטען למטה שגם הכלכלה יכולה להרוויח ממנגנון כזה.

למדינות יש מספר כלי מדיניות שנועדו לאפשר להן להתערב בשוק. מלבד חוקי תחרות, שנועדו להבטיח תחרות הוגנת בשוק, השיטה המוזכרת לעיל של מס הכנסה, יחד עם הוצאה ממשלתית, סובסידיות והסדרה של שוק העבודה יכולים להיות כולם כלים יעילים לעידוד משק חיוני. לכלים כאלו יכולים להיות תמיד שתי השפעות: להגן על גורמים ספציפיים בחברה ועל ענפים ספציפיים של הכלכלה ובנוסף לעודד צמיחה כלכלית.

ההיסטוריה מוכיחה ששוקים זקוקים למידה מסוימת של חופש, אך לא פחות מכך ששוקים ללא רגולציה לא תמיד משיגים את התוצאה הכלכלית הטובה ביותר. המקרה הבולט האחרון של המשבר הכלכלית ב-2008 מדגים כיצד, למשל, היעדר רגולציה של המסחר הפיננסי יכול להשפיע לרעה על הכלכלה העולמית. באותה תקופה, השקעות קצרות טווח במניות ובאופציות הובילה לפעילות כלכלית שלא הייתה בת קיימא לאורך זמן. מדיניות כלכלית שמדינות יכולות אולי לאמץ היא להציע לחברות רווחיות אשראי לטווח ארוך שאינו דורש מהחברות המלוות להשיג רווחים גבוהים באמצעות הכנסות מיידיות (כפי שדורשות לעתים קרובות חברות אשראי פרטיות המלוות לחברות), אלא להשיג צמיחה כלכלית לאורך זמן המבוססת על יעדים ברי השגה וברי קיימא. מדיניות נוספת שמדינות אימצו באותה תקופה היה להגביל באופן כללי את העסקאות במשק (באמצעות מיסוי על עסקאות), במטרה להפחית את התנודתיות בערכן של מניות במשק. השיח אחרי המשבר הכלכלי של 2008 הראה שיציבות כלכלית וכלכלה בת קיימא זכו לחשיבות גוברת בהגות הכלכלית.

אמנם רעיונות כאלו מעסיקים בעיקר מדינות בהן יש בורסות וכלכלות שנשלטות על ידי חברות הנסחרות באותן בורסות, אך מדיניות כלכלית בת קיימא היא מטרה חשובה, גם עבור מדינות חלשות יותר מבחינה כלכלית. על מנת לפתח כלכלה חלשה בצורה יציבה, באופן בו הפיתוח שמושג ממשיך להשפיע ולסייע גם לדורות הבאים, מדינות צריכות מנגנון כלשהו של השקעה לטווח ארוך. בכל מדינה הנסיבות משתנות ולכן בכל מדינה על הממשלה להתאים את עצמה ולבנות מערכת בה השקעות לטווח ארוך משתלמות גם למשקיעים פרטיים. כמובן שמשימה כזו יכולה להיות קשה במיוחד. כיום ארגונים רבים העוסקים בפיתוח כלכלי, כמו למשל הבנק העולמי, מתמקדים בעיקר בשיפור תשתיות החינוך והבריאות במדינות בהן הבנק פועל, במטרה להניח יסודות לפיתוח כלכלי בר קיימא.

אם חברות ישקיעו בעצמן בהכשרה מעשית של עובדיהן, הן צריכות להיות בטוחות שהמעורבות שלהן בכלכלה בה הן פועלות תוכל להיות לטווח ארוך. מהם הגורמים שיכולים לשכנע חברות להתחייב להשקעה ארוכת טווח במדינות מתפתחות? חברות צריכות לסמוך על הממשלה שהמבנה הכללי של השוק לא ישתנה פתאום. במילים אחרות, הן צריכות לראות המשכיות במדיניות הכלכלית של המדינה, הנתמכת ונאכפת באמצעות חוקים מחייבים. גורם חשוב נוסף הוא אמונן של החברות בבטחון המדינה

וביציבות שלטונה. אי שוויון חברתי וכלכלי יכול להשפיע לרעה על הבטחון ועל יציבות המשטר, שכן לעתים קרובות העניים והחלשים בחברה הם שגורמים למתיחות ולאלימות בה. לכן, מוסדות ביטוח לאומי מפחיתים את הסיכון לאי יציבות מכיוון שהם מפתיחים את אי השוויון במדינה: המדינה גובה מסים או דמי ביטוח, באופן יחסי להכנסה, ובאמצעותם מממנת מערכת של ביטוח לאומי עבור כלל האזרחים. על ידי כך, מנגנון של ביטוח לאומי כולל בתוכו חלוקה מחדשת של העושר ומאפשר גם ליצור מערכת ממוסדת של סולידריות בתוך החברה בה הביטוח הלאומי פעיל (ראה בפרק "סולידריות").

על המדינה להקל על המגזר הפרטי ולהבטיח לו סביבה עסקית לפעולה. במקביל, המטרה הסופית של המדיניות הכלכלית צריכה להיות השגת צדק חברתי. זאת משום שיצירת שוק או לחלופין מדינה המסדירה את השוק אינם מטרה בפני עצמה כי אם רק אמצעי שנועד להשיג את המטרה שהיא צדק חברתי. מידת האיזון המדויקת הנדרשת בין השוק למדינה תלוי במצבה של כל מדינה ומדינה, בתרבות הפוליטית שלה, במצב הפיתוח הכלכלי של הכלכלה שלה וכו'. אף על פי כן, כל המדינות צריכות להגן על זכויות יסוד, המאפשרות להגן על כלל האוכלוסייה. יחד עם זאת, אין ספק שכל מדיניות בה מדינה בוחרת צריכה להיות ממומנת באיזשהו אופן. לכן, שווקים צריכים להיות מסוגלים להתחרות גם תחת הלחץ של התחרות הבינלאומית. הצורך בצמיחה כלכלית אינו מוביל בהכרח לליברליזציה מואצת של השוק. להפך, מדינות רווחה השולטות בהשקעה או בסבסוד של תעשיות שונות, מוכיחות שהסדרה של השוק עשויה להוביל לתוצאות חיוביות.

שיעור חשוב נוסף שיש ללמוד מהמשבר הכלכלי של 2008 הוא שאין ממשלה שיכולה לתכנן את הכלכלה שלה מבלי להתייחס למשתנים גלובליים. הסיבה לכך היא ששווקים הפכו להיות יותר ויותר בינלאומיים, עד כדי כך שהתערבות מדינתית בהם מחייבת לעתים קרובות שיתוף פעולה בינלאומי. ארגונים בינלאומיים קיימים (כגון האיחוד האירופי, הקהילה הכלכלית של מדינות מערב אפריקה, קרן המטבע הבינלאומית ועוד ועוד) כבר מודים בעצמם שרוב המדינות מכירות בצורך של שיתוף פעולה בינלאומי. עם זאת, יש לפעול להמשך חיזוקם של מוסדות אלה. אמנם ארגונים בינלאומיים קיימים אינם מבטיחים את קיומה של מדיניות טובה, אך המשבר הכלכלי של 2008 צריך לשמש כתמרור אזהרה לממשלות, במטרה לשנות את המיקוד של המדיניות הכלכלית שלהן מהשגת מטרות לטווח קצר לטובת השגת יציבות כלכלית, סביבתית, חברתית ופוליטית לטווח ארוך.

5. מודלים מדינתיים

מדינות דמוקרטיות משתמשות במספר כלים כדי ליישם זכויות יסוד. חלק מהמדינות מתמקדות בעיקר בזכויות אזרח שליליות בעוד מדינות אחרות מתמקדות יותר בזכויות חיוביות. גם קשרי הגומלים בין כלכלת השוק ודמוקרטיה משתנים בין מדינה למדינה. הערכים המסורתיים בכל מדינה וכן ההתפתחות ההיסטורית של כל אחת מהן הובילה ליצירתן של שיטות שונות בין המדינות, החל ממדינות ליברליות במיוחד ועד מדינות סוציאל דמוקרטיות, ובכל אחת מהן ישנה מערכת רווחה חלשה או מפותחת. עם זאת, הנטייה האידיאולוגית של מדינות אף פעם אינה ליברלית במובהק או סוציאל דמוקרטית במובהק. למשל, מדינות מתפתחות נוטות לרוב להיות עם מדיניות רווחה ליברלית, מכיוון שהן אינן מסוגלות לנהל מדינת רווחה או לממן את המשאבים הנדרשים לקיומה. עם זאת, אותן מדינות נוטות בו בזמן להגן על הכלכלה שלהן ולהגביל אותה באמצעים מאוד לא ליברליים. אמנם הגבלת שווקים אינה עקרון סוציאל דמוקרטי מובהק, אך ישנה סבירות גבוהה יותר שסוציאל-דמוקרטים יאמינו שבתכנון וסידור של המשק יכולים להיות יתרונות גבוהים מאשר ליברליים, מכיוון שסידור כזה עשוי לתמוך בפיתוח כלכלי בר קיימא ולעודד חברות המתעניינות ברווחים מיידים לפרוש מהמשק. דוגמא זו ממחישה שיש לבחון את ההתנהלות בפועל של כל מדינה על מנת להבין את הנטייה האידיאולוגית שלה. ללא קשר, כפי שגם תומס מאייר ציין, המתח בין דמוקרטיה לכלכלת שוק אינו תלוי בהסדר קבוע אלא במשא ומתן שמתנהל באופן תמידי בין הגורמים השונים במשק כדי להסדיר את יחסי הגומלין האלה.

התוצאות של משא ומתן מעין זה, כפי שהן באות לידי ביטוי בארבע מדינות נבחרות מוצגות בקצרה במסגרת פרק זה. האופן בו אנו בוחנים מודלים במדינות שונות יכול להשפיע על האופן בו אנו בוחנים דוגמאות נוספות ממדינות אחרות. כל ארבעת המודלים המוצגים בפרק זה כוללים גם מסורת דמוקרטית עשירה (מבין המדינות המוצגות, גרמניה היא בעלת המסורת הדמוקרטית הצעירה מכולן), ובכל אחד מהמודלים, המנגנונים והערכים הטבועים בו גדלו עם הזמן. סוציאל-דמוקרטיה באה לידי ביטוי באופן שונה בכל אחת מהמדינות, ברמות שונות:

- ארצות הברית, שהיא ביסודה מדינה כמעט ליברטריאנית עם מרכיבים בודדים המביאים לידי ביטוי סוציאל-דמוקרטיה.
- בריטניה, אותה יש לראות כמדינה סוציאל דמוקרטית באופן חלקי.
- גרמניה, שנחשבת מדינה סוציאל דמוקרטית במידה מסוימת.
- שבדיה, שנחשבת למדינה מאוד סוציאל דמוקרטית.

ארצות הברית

הערך האמריקאי היסודי הוא ערך החירות. החוקה האמריקאית מגינה באופן משמעותי על התערבות המדינה בחיי האזרחי ולזכויות אזרח שליליות יש חשיבות רבה. מבין כל הערכים הסוציאלי-דמוקרטיים, הערך שבא לידי ביטוי בצורה הכי בולטת בארצות הברית הוא ערך החירות, שכן אי שוויון חברתי והפרדה בין אוכלוסיות נטועים עמוק בחברה האמריקאית ואכן, זכויות אזרח חיוניות או חירויות חיוניות כלל אינן מוזכרות בחוקה. יותר מכך, ארצות הברית מעולם לא חתמה על הסכם בינלאומי שמעגן את אותן חירויות, כולל האמנה הבינלאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. מה שנותר מעקרונות מדינת הרווחה ואשר מיושם בצורה חלקית שבקושי תורמת לחלוקת משאבים מחדשת, כלל אינו מעוגן בחוקה האמריקאית. עם זאת, יש לציין לחיוב את הממשל הקודם בהנהגתו של ברק אובמה¹³, שניסה לשפר את המערכת החברתית.

ניתן לומר שתפקיד המדינה בארצות הברית הוא ליברלי במהותו. תפקיד זה בא לידי ביטוי גם במסגרת היחסים בין המדינה לכלכלת השוק. יש תחרות חופשית בין תאגידים וכמעט אין שיתוף פעולה או תיאום עם הממשלה או גופים חברתיים אחרים.

בארצות הברית, לארגוני עובדים אין כמעט השפעה במסגרת משא ומתן על תנאי שכר ועל תנאי עבודה בין העובדים למעסיקים. השיטה הכלכלית בנויה כך שהערך החשוב ביותר הוא השאת רווחים לטווח קצר עבור תאגידים.

בריטניה

זכויות היסוד הראשונות הוכרו בבריטניה מוקדם יחסית (1215 ו 1628) ושתי אמנות האו"ם לזכויות אדם נחתמו ואושרו על ידי ממשלת בריטניה ב-1976. עם זאת, בפועל לעתים קרובות אמנות אלו מהוות 'אות מתה'. בניגוד לרוב המדינות, לבריטניה אין חוקה כתובה אלא חוקה המיושמת בפועל באמצעות פסיקות בית משפט ואמנות שונות.

כלכלת השוק בבריטניה דומה לזו שבארצות הברית. הכלכלה הבריטית תחרותית מאוד ועיקר המיקוד הוא במקסום רווחים לטווח קצר עבור תאגידים, בעוד הגנה על העובדים והשפעת העובדים באמצעות איגודי עובדים בקושי קיימים. אמנם בבריטניה קיימים מאפיינים רבים יותר של מדינת רווחה מאשר בארצות הברית אך הם התפתחו בצורה איטית. לאחר בחירתו של טוני בלייר ושל מפלגת הלייבור הבריטית ב-1997, בריטניה המשיכה להתפתח בכיוון יותר סוציאלי דמוקרטי. ממשלת הלייבור בראשות בלייר פעלה להרחבת השירותים החברתיים ולצמצום העוני. אחד מהצעדים היה למשל קביעת שכר מינימום. חוק זה עבר בקלות יחסית שכן בבריטניה השלטון ריכוזי באופן יחסי ולפרלמנט יש סמכויות רבות המאפשרות לו לבצע רפורמות משמעותיות בקלות.

---

¹³ ברק אובמה כיהן כנשיא ה-44 של ארה"ב בין השנים 2009-2017.

גרמניה

תהליך הדמוקרטיזציה מחדש של גרמניה אחרי סוף מלחמת העולם השנייה (1945) היה מכוון במיוחד ליצירתה של מדינה יציבה, במטרה למנוע קריסה עתידית של הדמוקרטיה. לכן, הושם דגש רב על הפרדת סמכויות. מלבד הגנה זו על הדמוקרטיה ועל ניצול לרעה של כוח, זכויות האדם והאזרח הבסיסיות והחירויות הבסיסיות עוגנו בחוקה הגרמנית (Grundgesetz). החוקה הגרמנית מגינה על הפרט מפני חדירת המדינה למרחב הפרטי שלו (שלילת חירות), ובנוסף מבטיחה את זכותם של האזרחים לקחת חלק פעיל בחברה (חירות חיובית). זכויות חברתיות שונות, כמו למשל שכר מינימום, אינן כלולות בחוקה הגרמנית, אך החוקות של חלק מהפדרציות בגרמניה מזכירות אותן. ביחס לסטנדרטים בינלאומיים, מערכת הרווחה הגרמנית נחשבת חזקה. עמודי התווך שלה הם מנגנונים עצמאיים של ביטוח חברתי, שעלותם ממומנת בעיקר באמצעות משכורות. מערכת הרווחה הגרמנית מאופיינת במידה מתונה של חלוקה מחודשת של העושר, אך מאז איחודה של גרמניה ב-1990, ממשלות גרמניה ממשיכות להחליש אותה.

גרמניה היא דוגמה טיפוסית לכלכלת שוק מתואמת, אשר מסתמכת פחות מכלכלות אחרות על כוחו של השוק ושבה קל יותר לבצע תכנון לטווח ארוך. בגרמניה, עובדים קנו לעצמם תפקיד יוצא דופן בניהול התאגידים ולעתים קרובות משכורותיהם נקבעות באמצעות משא ומתן בין מעסיקים לאיגודי עובדים ארציים.

לסיכום, גרמניה היא מדינה סוציאל דמוקרטית במידה מסוימת' אך כיום היא נמצאת בתהליכי החלשת ההיבטים הסוציאל דמוקרטיים שבה.

שבדיה

מאז תחילת שנות ה-30 של המאה ה-20, הפוליטיקה השבדית נשלטה במידה רבה על ידי רעיונות סוציאל דמוקרטיים. למרות קיצוצים במהלך שנות ה-90, מדינת הרווחה השבדית היא אחת מהמתקדמות בעולם. כתוצאה מרמה גבוהה של הוצאה ציבורית אזרחי שבדיה זוכים לחינוך וביטוח בריאות עבור כולם, כמעט ללא עלות. ההוצאה הזו מתאפשרת תודות למסים גבוהים בהתאם. אמנם שבדיה נחשבת לסוציאל דמוקרטית במידה גבוהה מאוד, אך גם בה ניתן לראות בימינו קיצוץ מתון בשירותים הממשלתיים.

הממשלה השבדית איננה מחויבת על פי חוק לספק זכויות אזרח חיוביות, אך אלו תופסות מקום משמעותי בחוקה השבדית ואספקתן מהווה מטרה חברתית פוליטית חשובה. נדמה שהערך החשוב ביותר בשבדיה הוא סולידריות חברתית. למדינה ולרשויות המקומיות יש תפקיד חשוב, אבל גם לחברה האזרחית יש השפעה ישירה על הליכי החקיקה והתהליכים הפוליטיים השונים.

ניתן לכנות את הכלכלה השבדית "כלכלת שוק חברתית". מדובר בכלכלה חברתית הכוללת מדיניות תעסוקה רחבה עם אחוז גבוה של עובדים המאוגדים בארגוני עובדים חזקים, דבר המשפר את תנאי העבודה של העובדים במדינה ומאפשר להם לנהל משא ומתן קיבוצי על השכר שלהם. עם זאת, מדובר גם בכלכלת שוק עם רגולציה ממשלתית נמוכה והגבלות מעטות על המסחר וזכויות קניין הזכות להגנה משפטית רחבה.

אמנם, נכון לעכשיו, שבדיה מחזיקה בשיעור המס הגבוה ביותר מבין כלל מדינות ה-OECD, אך אין זה אומר שמדינת הרווחה היא יקרה בהכרח. אזרחי ארצות הברית אינם משלמים פחות, באופן פרטי, עבור ביטוח נגד הטרדות הבסיסיות בחיים – אבטלה, חולי וזקנה – מאשר אזרחי שבדיה שמשלמים על כך באמצעות מסים ואמצעים חברתיים אחרים. ההבדל המכריע לפיכך, הוא שבשבדיה האוכלוסייה כולה מבוטחת מפני טרדות אלו בעוד בארצות הברית (לפחות בינתיים), כל אלו שידם אינה משגת נשארים ללא ההגנה של הביטוחים הפרטיים.

תרשים 2: מדינת הרווחה השבדית והאמריקאית

שבדיה	גרמניה	בריטניה	ארצות הברית	השלמת הכנסה
מימון בסיסי. הקצבה ניתנת ללא קשר להכנסה (קודמת). הקצבה אינה מוגבלת בזמן. אין זכות להשתתף בהכשרות מקצועיות מתקדמות, אך מנגד יש חובה להשתתף באחת כזו אם היא מוצעת. רק במקרים מסויימים מקבל הקצבה נדרש להוכיח שהוא מחפש עבודה.	ניתנת על בסיס בדיקת יכולת. ניתנת קצבה בסיסית שאינה קשורה להכנסה (קודמת). הקצבה אינה מוגבלת בזמן. על כל מי שמבקש את הקצבה להוכיח שהוא מחפש עבודה. ניתנת גם הזכות להשתתף בחינם בהכשרות מקצועיות מתקדמות.	ממומן באופן משמעותי על ידי קצבאות. התשלום אינו קשור להכנסה (קודמת). הקצבה אינה מוגבלת בזמן. שירותים אחרים ניתנים על סמך בדיקת אמצעים (כמו למשל הלוואות וביטוח). "מדינת רווחה ליברלית".	מיועדת לעניים ביותר בחברה. מקושרת באופן טבעי לכאלו שבחרו להיות עניים. הסיוע הכספי מוגבל לחמש שנים. גובה ההטבה משתנה בין מדינה למדינה (מבנה פדרלי)	
הקצבה ניתנת לתקופה של 10 חודשים ובמקרים מיוחדים גם 20 חודשים. גובה	הסיוע ניתן למשך 6-24 חודשים, בהתאם לגיל ולמשך הקצבה הנדרש. הסכום	ניתנת למשך שישה חודשים. גובה הקצבה תלוי במצב המשפחתי ובגיל.	ניתנת למשך שישה חודשים. שווה ערך ל-30% מהמשכורת הקודמת.	קצבת אבטלה

		סכום אחיד של 80 אירו.		
הקצבה עומד על 80% מהמשכורת הקודמת, עד למקסימום של 81 מה אירו ליום. מה שמיוחד הוא שחלה חובה לשלם מסים.	נגזר בהתאם למצב המשפחתי. גובה הקצבה עומד על 60%-67% מהמשכורת הקודמת.			
הפנסיה קשורה לתקופת העבודה של עובד. ישנו סכום מינימלי שמובטח. הן השכר ממנו נגזרת הפנסיה והן הסכום המינימלי שמובטח גבוהים מאשר בבריטניה למשל. העובדים והמעסיקים מפרישים לפנסיה באופן שווה.	הפנסיה קשורה לתקופת העבודה של עובד. הסכום הבסיסי מבוסס על השלמת הכנסה. מספר האנשים המסתמכים על קרנות עצמאיות עולה עם השנים. העובדים והמעסיקים מפרישים לפנסיה באופן שווה.	הפנסיה קשורה לתקופת העבודה של עובד. יש הבטחה לסכום מינימלי. מכיוון שהפנסיה אותה המדינה מספקת קצובה מאוד, רוב הבריטים מפרישים גם לקרן פנסיה עצמאית.	הפנסיה קשורה למשך הזמן בו עובד שילם מס הכנסה. מי שלא שילם מספיק מס הכנסה מתבסס על השלמת הכנסה. כל מי שיכול להרשות לעצמו זוכה לפנסיה מהמדינה, בנוסף לכספים המצויים בקרן הפנסיה האישית שלו.	פנסיה
מס הכנסה מממן ביטוח בריאות הניתן כמעט בחינם. על פי מדדים בינלאומיים, הטיפול הרפואי בשבדיה נחשב טוב יחסית.	ביטוח בריאות ממלכתי וטיפול רפואי טוב. אלו הזקוקים לשירותים חברתיים מהמדינה ולסיוע מבוטחים באופן אוטומטי. אזרחים בעלי שכר גבוה יכולים להשתמש בביטוחים פרטיים, אשר לעתים קרובות מאפשרים תנאים טובים יותר.	ביטוח בריאות בחינם הכולל גם תרופות ניתנות בחינם עבור כלל האזרחים. עם זאת, עקב גרעון תקציבי ישנו מחסור תמידי וכך נוצרים צווארי בקבוק במתן טיפול רפואי.	אין מנגנון אפקטיבי המאפשר ביטוח בריאות במימון המדינה. לעתים קרובות, מובטלים אינם זוכים לביטוח בריאות. ממשל אובמה ניסה לשנות את השיטה.	ביטוח בריאות

<p>כ-8% מכלל הילדים לומדים בבתי ספר פרטיים, אשר חייבים להיות מאושרים על ידי "הסוכנות לחינוך".</p> <p>הן בתי הספר הציבוריים והן בתי הספר הפרטיים הם בחינם. גם הלימוד באוניברסיטאות ניתן ללא תשלום.</p>	<p>כ-4% מכלל הילדים לומדים בבתי ספר פרטיים. החינוך בבתי ספר ציבוריים הוא בחינם. אחרי ארבע שנות לימוד, ילדים נשלחים לסוגים שונים של בתי ספר, בהתאם ליכולות הלימוד של כל אחד. רוב הסטודנטים לומדים באוניברסיטאות ציבוריות. לתואר ראשון הם בחינם או בתשלום סימלי.</p>	<p>כ-7% מכלל הילדים לומדים בבתי ספר פרטיים. החינוך בבתי ספר ציבוריים הוא בחינם. נכון להיום, אוניברסיטאות גובות עבור תואר ראשון שכר לימוד שנתי מקסימלי של 3,290 ליש"ט אך הסכום צפוי לצמוח ל-9,000 ליש"ט. שכר הלימוד עבור תואר שני משתנה בין המוסדות השונים והוא ללא הגבלה.</p>	<p>כ-10% מכלל הילדים לומדים בבתי ספר פרטיים (לרוב מדובר בבתי ספר דתיים).</p> <p>החינוך בבתי ספר ציבוריים הוא בחינם. לאור מנגנון המימון, החינוך בקהילות עניות הוא ברמה נמוכה. שכר הלימוד, באוניברסיטאות פרטיות וציבוריות נע בין \$3,000-\$50,000. שיעור האקדמאים בארצות הברית הוא מהגבוהים בעולם.</p>	<p>חינוך</p>
10.6%	19%	13.9%	17.9%	<p>מידת ההשפעה של הרקע הסוציו-אקונומי של סטודנטים על ההבדלים בהישגיהם במהלך הלימודים (מקור: מחקר על מבחני PISA, OECD, 2006)</p>
27.4%	28.9%	36%	39%	<p>מדד אי השוויון / מדד ג'יני לשנת 2015 (מקור: OECD)¹⁴</p>

תרשים 3: מנגנוני הרווחה בארבע מדינות שונות

¹⁴ בישראל: 36%.

מדד ג'יני פותח על ידי האיטלקי קוראדו ג'יני ב-1912. זהו כלי שנועד לבחון את רמת אי השוויון בחלוקת העושר. המדד נע על טווח של 0 עד 1. המשמעות של 0 היא שהעושר מחולק באופן שווה לחלוטין. המשמעות של 1 היא שכלל העושר בחברה מסוימת שייך לאדם אחד בלבד. המדינה המובילה ב-OECD על פי המדד היא דנמר עם ציון של 24.6% והמדינה בתחתית הדירוג היא מקסיקו עם ציון של 45.9%. יש לציין שלא נערכה בחינה של כל מדינה.

תיבה 3: מדד ג'יני

גישות סוציאל דמוקרטיות במדינות מתפתחות

מנגנונים סוציאל דמוקרטיים מאפיינים בעיקר מדינות מפותחות כלכלית. במהלך שנות ה-60 וה-70 מדינות מתפתחות רבות ערכו ניסיונות ביישום מגוון שיטות של מדיניות ציבורית, אך זה קרה בעיקר בהקשר הסוציאליסטי ותחת השפעתה של ברית המועצות. חלק מאותן שיטות נבנו על בסיס מערכות סוציאל דמוקרטיות, אך נעדר מהן המרכיב החשוב של שליטה דמוקרטית. לעתים קרובות אותם ניסיונות הובילו ליצירתן של מבנים פוליטיים שלא היטיבו עם רוב הציבור אלא רק עם מעטים בו. במהלך שנות

ה-80, אותן מדינות נסוגו מהרעיונות הסוציאליסטיים והובילו ליברליזציה של הכלכלות שלהן, בעיקר לאחר מספר משברים כלכליים ובעקבות לחץ בינלאומי מצד המדינות שתרמו להן. יחד עם זאת, ניתן לומר שלפחות בהקשר של המדינות האפריקאיות מדרום לסהרה, השינויים המבניים במהלך שנות ה-80 לא הובילו ליצירתן של כלכלות תחרותיות. אין זה אומר בהכרח שיצירת יחס אחר בין המדינה לכלכלה היה מוביל לתוצאות אחרות. עם זאת, ניתן לחשוב על כך שאפשר היה לפחות לשקול אלטרנטיבות אחרות. כפי שפורט בהרחבה בפרק "שוק ומדינה", כל מדיניות ציבורית שהיא צריכה להיות בת מימון, אך אפשרות המימון של מנגנון רווחה לא תלויה רק בתקציב המדינה אלא גם בעלויות של מנגנון שכזה, אשר נמוכות בהרבה במדינות דלות תקציב/מדינות מתפתחות. חשוב לציין שבמקרים רבים האוכלוסייה במדינות מתפתחות זקוקה לסיוע נרחב מהסוג שמדינת רווחה יכולה לספק. רוב המדינות האלה משתנות ממש בימים אלה ומתעצבות בעקבות תיעוש גבוה ועיור מואץ. בתנאים אלו, עובדים נדרשים להתנייד בין מקום למקום כדי למצוא תעסוקה ולכן הם גם נדרשים לעזוב את סביבת מגוריהם הרגילה. כתוצאה מכך, מנגנוני הרווחה המסורתיים (משפחה, שבטים, שכנים) נעלמים ובמקרה של מחלה, אבטלה או הזדקנות, עובדים נשארים פגיעים וחשופים. בנוסף לעובדים במדינות מתפתחות אשר זקוקים להגנה, יש להגן גם על ענפים שונים בכלכלה המקומית. למשל, ייתכן ויש צורך לגונן על מספר תעשיות עד שהן יוכלו להפוך לתחרותיות מול העולם.

אין זה אומר שהמסקנה המתבקשת מהטיעונים המוצגים לעיל היא שהמודל האידיאלי עבור מדינות מתפתחות הוא מנגנון סוציאל דמוקרטי הכולל מדינת רווחה על כל המשתמע מכך. ייתכן ואפילו אימוץ חלקים מסויימים בגישה זו עשוי להוביל לחברה צודקת יותר, במקביל ליצירת פיתוח כלכלי חיובי.

אין ספק שהגנה על זכויות עובדים יכולה ליצור מספר חסרונות עבור מדינה מתפתחת בחיפוש אחר משקיעים בינלאומיים. עלותו של כוח העבודה עולה כתוצאה מכך ולכן יש גם עלייה כוללת בעלויות הייצור עבור כל אדם שהוא משקיע פוטנציאלי. עם זאת, להגנה כזו יש גם יתרונות ברורים, שאמורים לעודד מדינות לחשוב על מדיניות העבודה שלהם לא רק מנקודת מבט נורמטיבית אלא גם מנקודת מבט כלכלית. מערך בריאות הניתן לכלל האזרחים ללא עלות או לחלופין ביטוח בריאות ללא עלות משפיעים באופן ישיר על בריאות הציבור ולכן גם על יעילותם של עובדים. חינוך חובה חינם משפיע גם הוא לטובה על רמת ההשכלה של כוח העבודה במדינה וכתוצאה מכך על יעילות כוח העבודה במדינה ועל הפרייון שלו. איכות הכלכלה המקומית ומידת האטרקטיביות שיש למדינה מסוימת עבור משקיעים בינלאומיים אינה תלויה רק בעלות העובדים אלא גם באיכות כוח האדם ובמצב הפיתוח של התשתיות במדינה. על מנת לשלם עבור טובין ציבוריים אלו הממומנים על ידי המדינה, ממשלות חייבות למסות עושר, חברות וצריכה. בראייה לטווח ארוך, מדיניות ציבורית מסוג זה המבוססת על חלוקה מחודשת של העושר, יוצרת רמות גבוהות יותר של שקט חברתי, בטחון ויציבות, אשר מהווים כולם תנאים הכרחיים לענפים רבים בתעשייה. לא ניתן בהכרח להצדיק באמצעות טיעון זה "סוציאל דמוקרטיזציה" מוחלטת של כל המדינות המתפתחות. עם זאת, ניתן לטעון שבמקרים מסויימים, המצב הכלכלי וההומניטרי במספר מדינות מתפתחות יוכל להשתפר אם הן יאמצו שיטות שונות למימוש מדיניות רווחה, במסגרת השיטה הפוליטית בהן.

מאוריציוס

בתחילה, מאוריציוס חוותה היסטוריה הדומה לשאר המדינות האפריקאיות שמדרום לסהרה. לאחר שמאוריציוס זכתה לעצמאות מהבריטים ב-1968, המדינה חוותה קשיים אדירים בייצוב הכלכלה שלה שבאותה העת הייתה תלויה לחלוטין בייצור קני סוכר. מנהיגיה הראשונים של מאוריציוס דגלו בהתערבות משמעותית של הממשלה במשק. סביר להניח שאחת הסיבות למשבר הכלכלי שפקד את מאוריציוס בתחילת שנות ה-80, בדומה למשברים דומים שהתחוללו במדינות אחרות באפריקה ובדרום אמריקה, קשורה להגבלות הקשיחות שממשלת מאוריציוס הטילה על המשק במאוריציוס. ממשלת מאוריציוס נאלצה לעשות רפורמות מבניות במשק וכפועל יוצא הובילה לליברליזציה של העמדה שהיא עצמה הנהיגה במסגרת היחסית בין המדינה למשק (בין השאר על ידי קיצוץ סובסידיות, הוצאה ממשלתית והורדת מסים). הקמתו של אזור סחר חופשי¹ וכן מתן פטורים ממסים עבור חלק מהיצואנים היו כלים חשובים מאוד בליברליזציה של השוק, שנוצלו במטרה לייצר תמריצים עבור משקיעים להשקיע במשק במאוריציוס. אמנם אותם אמצעים נחשבים לאמצעים "ליברלים" אך תיאור זה יכול להיות מטעה. עצם היישום של כלים אלו מעידים על מדינה שמעוניינת להשפיע באופן אקטיבי על הפיתוח שלה.

במקביל לליברליזציה של תחומים מסויימים בכלכלה שלה, הממשלה במאוריציוס לא ביטלה צעדים אחרים בתחום המדיניות החברתית. כך למשל, היבוא של סחורות מסוימות נתון תחת רגולציה

חלקית, ישנן תעשיות ספציפיות שזכות לסבסוד ממשלתי ובנוסף חלק מהתאגידים הגדולים ביותר נמצאים בבעלות ממשלתית. בנוסף, ניתן להבחין בקיומם של סממנים רבים למדינת רווחה: כל אזרחי מאוריציוס זוכים לביטוח בריאות ללא עלות (עם זאת יש לציין שלא תמיד רמת הבריאות עומדת בסטנדרטים הבינלאומיים), וכן לחינוך חינם (מאז שנת 1988 הדבר כולל גם חינוך אוניברסיטאי). בנוסף ישנו ביטוח לאומי עבור זקנים ובעלי מוגבלויות.

לכלכלה החברתית של מאוריציוס הייתה השפעה חיובית על פיתוח המדינה. בעשורים האחרונים, מדיניות זו אפשרה גיוון של הכלכלה במאוריציוס, יצרה גידול תמידי בתמ"ג ומנעה מתיחות חברתית. יש לראות את ההישגים האחרונים כתוצר של ההוצאה הגבוהה במאוריציוס על שירותים חברתיים. בהקשר זה יש לציין במיוחד את היעדרם של קונפליקטים אלימים שכן גם במאוריציוס, כמו במדינות אחרות דרומית לסהרה אשר דווקא כן סבלו מקונפליקטים אלימים, שוררת מתיחות נפוצה על רקע אתני ודתי. יציבות זו היא כנראה המרכיב החשוב ביותר שתורם ליצירתה של תירות חזקה במאוריציוס (יחד עם יופיה הטבעי של המדינה), אשר נכון להיום מהווה את הרכיב החזק ביותר בכלכלת מאוריציוס.

קוסטה ריקה

ב-1940 התמ"ג בקוסטה היה נמוך או בשיעור דומה לזה של שכנותיה במרכז אמריקה פנמה, ניקראגווא, אל סלבדור וגוואטמאלה. בעוד רוב המדינות האחרות באזור זה נשארו עניות יחסית, קוסטה התפתחה להיות מדינה של בעלי הכנסה בינונית. עם זאת, מה שיוצא דופן במקרה של קוסטה ריקה אינו הצלחתה הכלכלית, אלא העובדה שהמדינה הצליחה לשלב בין הפיתוח שלה לבין הגנה תמידית על כוח העבודה שלה, במטרה להשיג צדק חברתי.

יסודותיה של מדינת הרווחה בקוסטה ריקה נטועים בשנות ה-40 והם מעוגנים בחוקת המדינה משנת 1949. מאז אותה תקופה ישנם בקוסטה ריקה ביטוח לאומי, פרויקטים של דיור ציבורי, מערכת בריאות ציבורית, פנסיה ואף חוקים הקובעים שכר מינימום. בנוסף על יצירת מנגנון הרווחה הזה, הממשלות בקוסטה ריקה בשנות ה-50 וה-60 הרחיבו את המגזר הציבורי, הלאימו את הבנקים בקוסטה ריקה והשתמשו בהם כדי להשקיע בפרויקטים כלכליים ארוכי טווח. בעוד מדינות אחרות בעולם נטו לא לאמץ מדיניות מתערבת שכזו במשק בצידוק שלפיו מדיניות כזו היא בעייתית, הממשלות בקוסטה ריקה באותה תקופה אימצו לחיקן מדיניות כזו כדי ליצור "תור זהב" בקוסטה ריקה שנשלט על ידי מדינות סוציאל דמוקרטית קלאסית.

הבעיות הכלכליות הראשונות בקוסטה ריקה צצו בשנות ה-70. המדינה הגיבה לבעיות אלו באמצעות הרחבה נוספת של המגזר הציבורי וכן מתן סובסידיות גבוהות יותר לתעשיות שסבלו ממיתון. בדומה למאוריציוס, גם קוסטה ריקה חוותה משבר כלכלי קשה בתחילת שנות ה-80 והכלכלה בקוסטה ריקה ניצלה רק תודות לכספי סיוע גדולים. בהמשך, התרחשו גם שינויים בכלכלה בקוסטה ריקה כולל

שינויים מבניים, ליברליזציה של המשק, הפרטה, קיצוץ בהוצאה הציבורית והפחתת שכר. בדומה למקרה של מאוריציוס, יש לראות באימוץ חלק מצעדי המדיניות הליברלית כעדות לרצונה של המדינה להשפיע באופן ישיר על הכלכלה שלה. מדינת הרווחה שהונהגה בקוסטה ריקה בשנות ה-40 מאפשרת להבטיח גם היום בטחון בסיסי לכלל האוכלוסייה. מערכת הביטוח הלאומי מספקת מעין ביטוח לשירותי הרפואה, מתן סיוע לבעלי מוגבלויות וכן פנסיה לקשישים. בנוסף, אלו שאינם זכאים להטבות מהביטוח הלאומי זוכים לסיוע מינימלי בכל זאת מצד המדינה. קרוב לרבע מתקציב המדינה מושקע בחינוך. יחד עם זאת, משפחות רבות ממעמד סוציו אקונומי גבוה או ממעמד הביניים שולחות את ילדיהם לבתי ספר פרטיים, מה שמייצר חברה דו מעמדית. אמנם אין בקוסטה ריקה קצבאות אבטלה אך משקי הבית הנמצאים ב-5% העניים ביותר בחברה זוכים לעזרה מצד המדינה

לאחר שהתחוללה ליברליזציה של המשק בקוסטה ריקה במהלך שנות ה-80, קוסטה ריקה הצליחה לנצל את יתרונות הגלובליזציה ובמקביל להוות יעד אטרקטיבי עבור משקיעים. למעט מספר יוזמות שהתבצעו באמצעות מדיניות ליברלית, איכות ההון האנושי בקוסטה ריקה (אשר נוצרת בעקבות מדיניות החינוך והבריאות במדינה) הייתה ועודנה אחד היתרונות הגדולים ביותר של המדינה.

6. אידאולוגיות פוליטיות שונות

במיוחד באירופה, ההתפתחות ההיסטורית של הסוציאל-דמוקרטיה התרחשה על רקע תחרות דמוקרטית עם אידיאולוגיות פוליטיות אחרות. לאורך הזמן, התחדדו הן נקודות השוני והן נקודות הדמיון בין אידיאולוגיות שונות. על מנת להבין אידיאולוגיה אחת חובה לבחון אותה (לפחות באופן שטחי) על רקע אידיאולוגיות אחרות. חשוב לזכור שסיווג שטחי שכזה בין אידיאולוגיות שונות מציג רק את קצה הקרחון של כל אחת מאותן אידיאולוגיות שמבטאת כל אחת רעיונות פוליטיים סבוכים במיוחד. בנוסף, הרעיונות הפוליטיים ואופן יישומם משתנים מאוד בין מדינה למדינה, בין מפלגות שונות ובין כל אדם.

ליברליזם

המונח 'ליברליזם' נובע מהמילה הלטינית ליבר שמשמעותה חופשי. מקורו של הליברליזם נטוע במאה ה-17 אך רגע הפריצה המשמעותי שלו היה במהלך המהפכה הצרפתית (1789) כאשר החברה הצרפתית נלחמה נגד עריצות המלוכה וזכתה ליותר חופש. עד היום הערך המרכזי בליברליזם הוא חופש. מכיוון שזהו גם אחד המרכזיים בסוציאל-דמוקרטיה ניתן לטעון ששתי האידיאולוגיות אינן כה שונות במהותן. ואכן, מפלגות ליברליות במערב אירופה שיתפו פעולה עם מפלגות סוציאל דמוקרטיות מספר פעמים. הסיבה ששיתוף פעולה כזה הוא אפשרי נובעת בעיקר מפרשנותן של אותן מפלגות את המונח חופש וכן בשל מגוון סוגי המדיניות בפועל שיכולים להיגזר מפרשנות זו. יחד עם זאת ישנן מספר נקודות מחלוקת בין חסידי הליברליזם לתומכי הסוציאל-דמוקרטיה: האם ניתן לומר שחופש הביטוי נשמר אם אין אדם שמנוע מלומר את מה שהוא/היא חושב/ת? או שמא חופש הביטוי מתקיים רק במצב בו לכולם יש גישה חופשית לגופי תקשורת ולא רק למעטים?

ויכוח נוסף נסוב סביב הבנת המושג שוויון. וויכוח זה עשוי למנוע שיתוף פעולה בין ליברלים לסוציאל-דמוקרטים ואף לגלוש לויכוחים סוערים בין הליברלים עצמם. אחד מסלעי המחלוקת המרכזיים בהקשר זה הוא: האם המדינה צריכה לחלק משאבים המתאימים למצב של כל פרט בה, או שבעצם המעשה השוויוני יותר הוא מתן משאבים שווים לכולם?

כמספר התשובות לשאלה זו כך מספר הגרסאות השונות לליברליזם. על פי הליברליזם הקלאסי על המדינה לחלק משאבים באופן שווה לכולם ולא לתת יתרון לא הוגן לאחד על פני השני בחלוקת המשאבים, נעשה אשר על פניו נשמע הגיוני. אם זאת, לפי הליברליזם הרווחתי אדם עני זכאי לסיוע גדול יותר מהמדינה לעומת מיליונר.

בעשורים האחרונים, ליברלים אירופיים נוטים להימנע מפרשות חברתית-סוציאלית של חופש ושוויון. פוליטיקה ליברלית נוטה להתמקד בכלכלה ולהדגיש את חשיבות כלכלת השוק והחופש התאגידי,

כאשר ישנה אמונה לפיה שניהם מאפשרים ליצור שוויון הזדמנויות בחברה. להלן מספר הנחות יסוד של הגישה הליברלית:

- השוק יודע לזווסת את עצמו באמצעות וידוא שהמניע של היצע הסחורות החומריות והקניין הרוחני הוא הביקוש הקיים בחברה עבורם.
- לחופש ישנו עדיפות מוחלטת על פני שוויון ואחווה, ולפרט ישנו עדיפות מוחלטת על פני החברה.
- הכלי הטוב ביותר למימוש חופש הוא השוק. הגבלה (מהותית) של החופש הכלכלי ושל השוק החופשי שווה לפיכך להגבלה של החופש באופן כללי ויש למנוע אותה.
- על המדינה לייצר מסגרת בטוחה לפעילות השוק וכן לייצר מספר מינימלי של חוקים שנועדו להגן על כל אחד מפני צרות בלתי צפויות בחיים אשר יכולים להתרחש לכל אחד ללא סיבה, אך אין מדובר בהגנות שהן בגדר זכות יסוד של כל אחד. יש להסדיר באופן דמוקרטי את מרחב הפעילות הפוליטי שגם כך צריך להיות מצומצם. המדינה, על פי גישה זו, אחראית בעיקר ליצירת המסגרת המשפטית-מוסדית של החברה.
- האנושות נתפשת כמורכבת מאנשים שחותרים להשגת חופש אנושי, במובן זה שבני אדם נבדלים על סמך הישגיהם וחיים במטרה להשיא תועלת מקסימלית עבורם. החופש הקיים בשוק מתווסף לחופש מצד המדינה: תפקידה של המדינה מתמצה אך ורק בשמירה על כך שהחברה אינה פוגעת בחירותם האישית של כל אחד ואחד בה. על המדינה להגן על החופש של כל אחד ובמקביל היא צריכה להימנע מלפגוע בעצמה בחופש זה.
- רוב חסידי הגישה הליברלית תומכים גם בקיומו של בנק מרכזי עצמאי, שעסוק בעיקר ביציבות המטבע המקומי (מוניטריזם)

שמרנות

כפי ששמתמע מהמילה עצמה, שמרנות מתמקדת בשימור הסדר החברתי הקיים או לכל הפחות במניעת שינויים קיצוניים בחברה. לפי התיאוריה השמרנית הערך המרכזי הוא ההמשכיות.

קשה להגדיר את הערכים המרכזיים בשמרנות, מכיוון שמנקודת מבט שמרנית הערכים כפופים תמיד לסדר הקיים. ניתן לטעון שבמהותה, שמרנות עוסקת יותר באופן בו דברים עובדים ולא ברעיונות מופשטים המגדירים כיצד הדברים צריכים לעבוד. עם זאת, מלבד המשכיות ניתן למנות גם בטחון וזהות כשני עקרונות חשובים בשמרנות.

בטחון מאפשר לשמור על המשכיות של הסדר החברתי, בעוד המשמעות של זהות היא בעיקר ביחס להמשכיות של ערכים שמרניים מסורתיים כגון משפחה, חריצות וכבוד. יש לציין שמלבד השמירה על הסדר החברתי הקיים, השמירה על הערכים המוזכרים לעיל הפכה לאחת מהמטרות המרכזיות של השמרנות. לפי הדוגלים בגישה זו יש להעדיף את המסורת ואת הפיתוח החברתי המדוד על פני שינויים מהירים. כמו כן, במדינות רבות מפלגות שמרניות נקשרו לדימוי נוצרי של האנושות. לכן,

ערכי יסוד ורעיונות מרכזיים בתורה האנושית-חברתית הנוצרית (צדקה, עזרה הדדית) נישאים על נס עבור שמרנים.

על מנת לשמר את הסדר הקיים, מפלגות שמרניות נוטות להעדיף מדינה חזקה שיש לה שליטה משמעותית על אזרחיה. בניגוד לליברלים, חופש אינו מהווה ערך מרכזי עבור שמרנים. עם זאת, באופן מפתיע מדיניות של מפלגות שמרניות מאופיינת לעתים קרובות בצמצום שירותי הרווחה והמסים ובאימוץ גישה כלכלית ליברלית. על פניו, מדיניות מסוג זה סותרת את העקרונות הבסיסיים של אידיאולוגיה זו. עם זאת, המציאות מראה שלעתים קרובות שוק ללא רגולציה נוטה לשמר טוב יותר את הסדר הקיים בכל מדינה. שלא במפתיע, קהל היעד המרכזי של מפלגות שמרניות הוא האליטה הכלכלית, אנשים אשר צמחו מתוך משפחות משכילות במעמד הביניים וכן המגזר הדתי, ובפרט הקתולי.

למרות קיומם של הבדלים מהותיים, מדי פעם מתקיים שיתוף פעולה בין מפלגות שמרניות למפלגות סוציאל דמוקרטיות. קואליציות כאלו נוטות להוביל למחלוקות חריפות בסוגיות כלכליות ובשאלות של מיסוי. בעוד סוציאל-דמוקרטים מנסים ללא הרף לשפר את זכויותיהם של החלשים בחברה, שמרנים מייצגים בעיקר את האינטרסים של המעמד הגבוה. עם זאת, שיתוף הפעולה מתאפשר תודות לעובדה שהן מפלגות סוציאל דמוקרטיות והן מפלגות שמרניות מסכימות שהחלטות פוליטיות נובעות מפשרות.

סוציאליזם

כפי שצויין לפני כן, מאז מלחמת העולם הראשונה (1914-1918), היה חשוב מאוד לסוציאל-דמוקרטים להבדיל את עצמם מסוציאליסטים ומקומוניסטיים, זאת מכיוון שהאידיאולוגיות השונות הללו חולקות היסטוריה משותפת ולעתים אף מתייחסות לאותם הוגי דעות ורעיונות, ועל כן קל יחסית להתבלבל ביניהן, דבר שאף פעם לא שירת סוציאל-דמוקרטים. חלק מההבדלים בין האידיאולוגיות הם כה עמוקים ויסודיים עד שהם מובילים להבנה שונה לחלוטין של פוליטיקה

מונח הגג "סוציאליזם" בא לתאר רעיונות כלכליים ופוליטיים שפורשו בדרכים שונות. בפועל, אין הגדרה ברורה של סוציאליזם. כמו כן, אידיאולוגיות או מפלגות שנקשרו לסוציאליזם מוגדרות לרוב באמצעות הגדרה נלווית, כגון סוציאליזם מדינתי, או סוציאליזם מרקסיסטי. ראשיתו של הסוציאליזם היא באותה התקופה ותחת אותם תנאים סוציו-אקונומיים כמו תנועת העבודה של המאה ה-19. באותה תקופה, הוגי דעות כמו קרל מרקס (1818-1883) ופרידריך אנגלס (1820-1895) עבדו על מודלים לחברה חדשה והניחו בכתביהם את היסודות למספר אידיאולוגיות פוליטיות. השאיפה לחברה שוויונית יותר איחדה בין תנועת העבודה והוגי הדעות. ערכי היסוד שהפכו להיות משותפים ביניהם הם שוויון, צדק ואחווה. תנועת העבודה התחלקה במהירות לקבוצות שונות, אשר כל אחת מהן תפשה את המונח של חברה שוויונית באופן שונה. אחד מסלעי המחלוקת המרכזיים נסוב סביב השאלה "כיצד יש לשנות את הסדר החברתי הלא צודק; האם באמצעות מהפכה אלימה או שמא באמצעות רפורמות דמוקרטיות?"

בעוד סוציאל-דמוקרטים האמינו במובהק בחשיבותה של מדינה דמוקרטית ולכן תמכו אך ורק ברפורמות דמוקרטיות, קבוצות קיצוניות יותר דרשו מהפכה.

אמנם עם הזמן התחדדו ההבדלים בין האידיאולוגיות החברתיות השונות, אך חלקן, החל מקומוניזם ועד סוציאל-דמוקרטיה, מתייחסות ומפנות לאותם הוגי דעות חשובים (מרקס ואנגלס). אותן אידיאולוגיות חולקות ערכים מסוימים, אך השוני המרכזי ביניהם מתמצה בפרשנות לאותם ערכים, באופן מימושם בשדה הפוליטי ובהבנה של הכלכלה.

עבור קומוניסטים, סוציאליזם הוא שלב ביניים בין חברה קפיטליסטית והקומוניזם האמיתי. במהלך השנים במאה ה-20 בהן מספר מדינות במזרח אירופה נחשבו לקומוניסטיות, סוציאליזם, סוציאליזם מדינתי וקומוניזם נחשבו למילים נפרדות. לכן, סוציאליזם מקושר היום למדינות מזרח אירופה לשעבר. בברית המועצות ומדינות הלוויין שלה הונהגה שיטה פוליטית בה התקיימה רק מפלגה אחת שקראה לעצמה קומוניסטית או סוציאליסטית. שתיהן התייחסו לרעיונותיהם של מרקס ואנגלס בדבר חברה שוויונית חסרת מעמדות בתור הרעיונות התיאורטיים המרכזיים שלהן. למשל, רעיונם של הוגי הדעות בנוגע לבעלות ציבורית על אמצעי הייצור זכתה לחשיבות עליונה עבור הכלכלות במזרח אירופה. עם זאת, בעוד מרקס שיווה בדמיונו את הקומוניזם כחברה חסרת מעמדות וחסרת שליטה מדינתית בה אמצעי הייצור שייכים לכלל העובדים, המציאות במזרח אירופה הייתה שונה מכך כמרחק מזרח ממערב. הממשלות הקומוניסטיות יצרו מדינות חזקות מאוד וריכוזיות במיוחד אשר החזיקו תחת אחריותן את כל אמצעי הייצור ותכננו כל צעד כלכלי משמעותי. במזרח גרמניה לשעבר, מתכנני המדיניות המרכזיים יצרו תכניות חומש שירדו לפרטי פרטיה של המדיניות החקלאית, כולל תאריכים מדויקים לקציר. מכיוון שאותם תכניות אופיינו בחוסר גמישות קיצוני, היו באופן קבוע חוסרים במוצרים. כך לדוגמא, היה צורך להזמין כמה שנים מראש חלק מהסחורות (כמו למשל מכוניות) ועקב היותה של החקלאות מתוכננת, קרה לא פעם שהיה מחסור אף במזון. הניסיון הראה שאין ביכולתה של כלכלה מתוכננת להגיב במהירות מספיקה לצרכים בפועל של הצרכנים. כמו כן, בנוסף לבעיות ביישומה של כלכלה כזו, כלכלה מתוכננת ומדינה חזקה עומדים בסתירה לרעיונות הקומוניסטיים של מרקס. מרקס ראה בדמיונו חברה בה אין זכר למעמדות ולמדינה. בניגוד למשנתו, החברות במזרח אירופה אופיינו במפלגות שיצרו דווקא מדינות חזקות מאוד שבמובנים רבים הגבילו את חייהם של האזרחים. רוב האנשים לא יכלו לנוע באופן חופשי, לנהל את עסקיהם באופן חופשי או להחזיק בעמדות ביקורתיות משל עצמם. בנוסף, ניתן היה לומר שבפועל נוצרו שני מעמדות: חברי המפלגה שבשלטון ושאר העם. כיום, התפישה של סוציאליזם שונה מאוד בין מדינה למדינה. בארצות הברית או בגרמניה, יהיה זה פוגעני מאוד לקרוא לסוציאל דמוקרט "סוציאליסט". זאת משום שהמונח סוציאליזם במדינות אלו מרמז על קרבה אידיאולוגית לדיקטטורות האכזריות והבלתי צודקות שהתנהלו במדינות מזרח

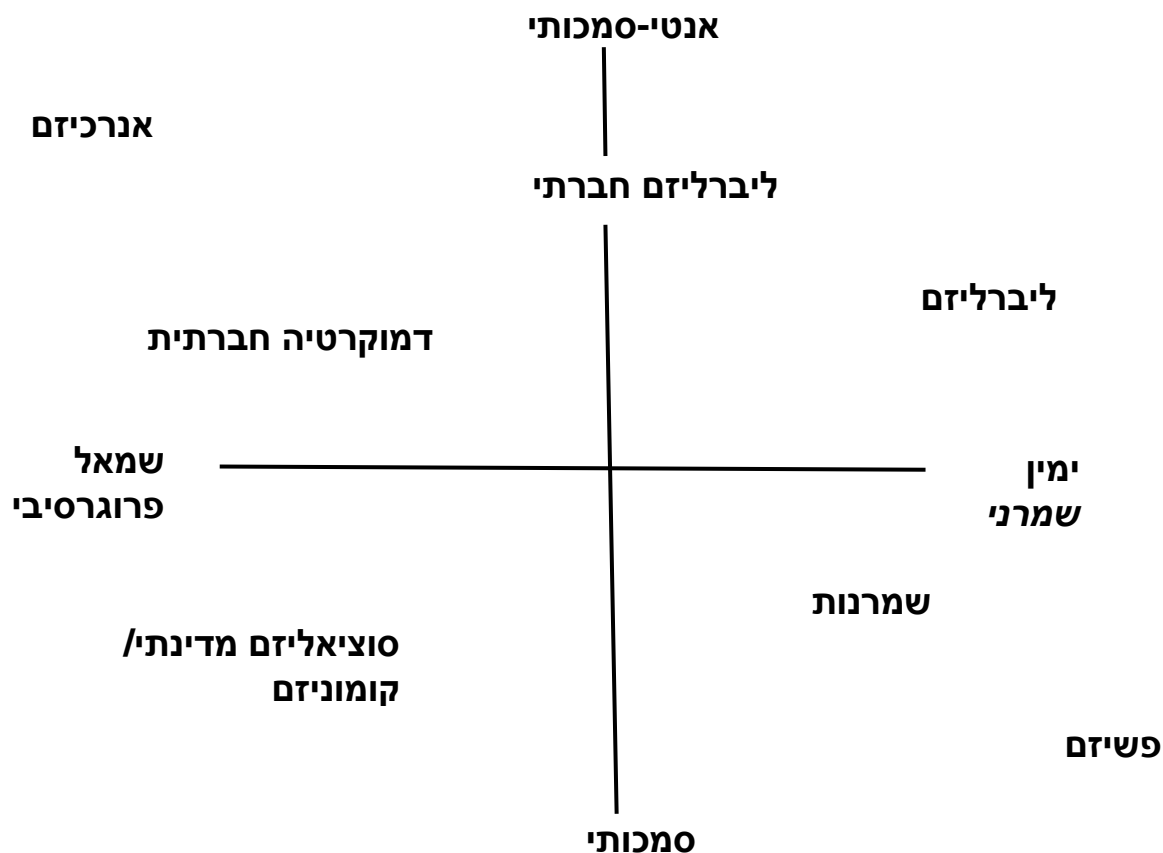
אירופה לשעבר. עבור סוציאל-דמוקרטים בגרמניה או בארצות הברית, אשר מאמינים בבירור בכלכלת שוק תוססת ומתנגדים לכל צורה של צעדים אנטי דמוקרטיים, המילה "סוציאליזם" מעוררת אסוציאציות שליליות במיוחד.

שמרנות	ליברליזם	סוציאל-דמוקרטיה	סוציאליזם מדינתי (קומוניזם)	
שימור הסדר החברתי המסורתי והערכים הקיימים	חופש הפרט	חברה חופשית וצודקת	פירוק המעמדות החברתיים	הרעיון המרכזי
מסורת, דת, משפחה, בטחון, זהות	חירות, שוויון בפני החוק	חירות, שוויון/צדק, אחווה	שוויון, אחווה	ערכי היסוד
מהפכה, שינוי בערכים המסורתיים	הגבלות, כפיה	חוסר שוויון חברתי וחוסר צדק	בעלות פרטית של אמצעי ייצור, זכויות יתר	נגד מה השיטה יוצאת
אינטרסים פרטיים, הרצון לשמר את הקיים	אינטרסים פרטיים	אינטרסים משותפים ואינטרסים פרטיים	אינטרסים משותפים החופפים לאינטרסים הפרטיים	הכוח המניע
היררכיה מעמדית הנשלטת על ידי סדר מוגדר	האדם כיצור רציונלי המחשב תועלות אישיות	מתמקדת בקירוב האוכלוסיות השונות אחת לשנייה	מכוונת לקראת "אדם חדש" עתידי שאינו אנוכי	תפישת האנושות
כלכלת שוק תחת פיקוח ממשלתי	כלכלת שוק	כלכלת שוק תחת פיקוח ממשלתי	בעלות משותפת על אמצעי הייצור, כלכלה המפוקחת על ידי המדינה	השיטה הכלכלית

טבלה 1: הבחנה פשטנית בין האידיאולוגיות הפוליטיות השונות

הקשת הפוליטית

ברוב הדמוקרטיה המערביות נהוג לתאר את הקשת הפוליטית על ציר של שמאל-ימין. עם זאת, ברור שמודל פשוט זה לא יכול לייצג את המורכבות של רעיונות פוליטיים. עם זאת, הצגה גרפית כזו של מושגים מופשטים כאלו עשויה לעזור להבין, לסווג ולהבחין בין הרעיונות השונים.

תרשים 2: מיקום של האידיאולוגיות הפוליטיות השונות על הקשת הפוליטית

המיקום על הציר של שמאל-ימין מסמל לרוב את עמדתן של כל אחת מאותן אידיאולוגיות בנוגע לקשר הרצוי בין הכלכלה למדינה. אלו שנמצאות בצד שמאל יצדדו לרוב בעמדת העובדים, בעוד אלו שממוקמות בצדו הימני של הציר יקדמו לרוב את מצבם של המעמדות הגבוהים. צדק חברתי, רווחה ושינויים מקושרים לרוב לצד השמאלי, בעוד שימור הסדר החברתי הקיים וכן תמיכה בכלכלה (נאו) ליברלית יקושרו לרוב עם הצד הימני. במודל זה נוסף ציר נוסף. במודל החד מימדי, קשה להבחין בין שמרנות לליברליזם, מכיוון ששתיהן מחזיקות בעמדות כלכליות דומות. עם זאת, כפי שניתן לראות בתרשים שלעיל, ישנם הבדלים משמעותיים ביניהם.

שמרנים מעדיפים מדינה ריכוזית, בעוד ליברלים חוששים ממדינה חזקה שעלולה לסכן את חירות הפרט. הציר האנכי מייצג את ההיבט החברתי ומתייחס למידת ההתערבות המותרת מצד המדינה בחיי הפרט של אזרחיה. התשובות לשאלות כמו "האם המדינה רשאית להגביל את חופש הדת על מנת להבטיח שלום וסדר? האם הסדרי נישואין של הומוסקסואלים שווים מבחינה חוקית לנישואין הטרוסקסואליים? האם מדענים רשאים לחקור תאי גזע אנושיים?" מגדירות את המיקום על הציר.

חשוב לזכור שייצוג זה של האידיאולוגיות השונות הוא בפועל רק סיווג גולמי. לאור העובדה שבכל אחת מהאידיאולוגיות השונות ישנה קשה רחבה של פרשנויות שונות, מיקומן של מפלגות הקוראות לעצמן ליברליות, למשל, עשוי להיות שונה מאוד מהמיקום של ליברליזם על הציר. לדוגמא, תרשימים המתארים את הפוליטיקה האמריקאית נוטים למקם את המפלגה הדמוקרטית מצד שמאל, למרות שניתן להגדיר את חברי המפלגה כליברלים.

מסקנה

תקוותנו היא שחברת זו סייעה להסביר את התיאוריה ואת הביטוי הפוליטי של סוציאל-דמוקרטיה. במסגרת החברת הוסברו ערכי היסוד של חירות, שוויון, צדק ואחוזה והוצג הרעיון לפיו חוקים וחוקות הם רק הצעד הראשון כדי להבטיח את מימושם של ערכים אלו. תבניות משפטיות אלו חשובות על מנת להבטיח שוויון וחירות בפני החוק, אבל רק סולידריות אקטיבית וממשית בין הפרטים בחברה יכולה לספק חופש וצדק אמיתיים לכולם. לכן, יש מקום לקיומה של מדינה אקטיבית שתפקידה בהקשר זה הוא להבטיח את קיומה של סולידריות ממוסדת יחד עם מערכת רווחה מקיפה. עם זאת, המדינה אינה יכולה לקחת הכל על כתפיה ויש גם חשיבות למוכנותם של אזרחים לעזור ולסייע האחד לשני, במיוחד בעולם בו אנו חיים שהופך לתחרותי יותר ויותר בכל יום.

הדרישה הסוציאל דמוקרטית לזכויות חיוביות אין משמעותה שבטחון לאומי חשוב פחות. דווקא במדינות פחות יציבות ישנה חשיבות גבוהה יותר לפעילות פוליטית שמטרתה להפעיל לחץ על מקבלי ההחלטות בדרג הפוליטי בכדי להבטיח את אכיפת החוק. בטווח ארוך, יש לבחון תמיד את מקורם של הפשע ושל התהפוכות הפוליטיות. ניתן לטעון שיייתכן ומקורם נובע דווקא מחוסר שוויון חברתי ומקשיים כלכליים בהם האזרחים שרויים.

כמו כן, יש לבחון ולבקר את הרעיונות הסוציאל דמוקרטיים בכל יום ובהתאם גם לדאוג למימושם. אמנם ערכי היסוד אינם משתנים אך יש להתאים את המדיניות הנובעת מהם בהתאם לנסיבות המשתנות. מה שמייוחד במקרה של הדיון אודות סוציאל דמוקרטיה הוא שהדיון אף פעם אינו סטטי. יש לבחון במסגרתו את השינויים החברתיים השונים, סיכונים והזדמנויות חדשות המתגלות ואז לנצל את אותן אפשרויות. במובן זה סוציאל-דמוקרטיה שונה מתיאוריות פוליטיות אחרות. לא מדובר בתיאוריה אשר נאחזת ברעיונות הראשונים מהם היא נובעת, וכן היא אינה עיוורת לשינויים במציאות ולאתגרים החדשים העומדים בפני האנושות.

אחד האתגרים המשמעותיים במאה ה-21 הוא תהליך הגלובליזציה המשפיע על נתיבי המסחר, יחסי גומלין חברתיים והפוליטיקה הבינלאומית. תהליך זה הוביל ליצירתן של תאגידים רב לאומיים אשר אינם מצטיינים בהפגנת אחריות תאגידית ואף מחזיקים בכוח גדול יותר מכמה ממשלות במדינות קטנות. לכן, כל ממשלה צריכה לשאול את עצמה "כיצד השקעה של אותם תאגידים יכולה להיות מתועלת לטובת החברה כולה? כיצד ניתן להגן על הדמוקרטיה מפני השפעתם? כיצד ניתן לעודד משקיעים לחשוב על השקעה לטווח ארוך במקום על הרווח המהיר? כיצד ניתן להבטיח את זכויותיהם של עובדים? כיצד ניתן לשמור על הסביבה?"

בעוד השווקים והמסחר הפכו להיות בינלאומיים, קשה למדינה אחת לפתור את הבעיות שנוצרו בעקבות כך. לכן אחת המשימות הבולטות, שגם צוברת חשיבות גוברת, היא למצוא פתרונות פוליטיים באמצעות שיתוף פעולה בינלאומי. היכולת למצוא פתרונות כאלו תקבע האם המאה ה-21 תהיה מאה שתאופיין בקידמה חברתית וכלכלית או לחלופין בקשיי מציאות תמידיים. סוציאל-דמוקרטים צריכים לשמש דוגמה ולפעול מסביב לעולם עבור מימושם של ערכי היסוד: חירות, צדק ואחוה. קרן פרידריך אברט לקחה על עצמה את המשימה הזו.

סוציאל-דמוקרטים ידועים

פרידריך אברט

פרידריך אברט (1871-1925) היה פוליטיקאי גרמני מהמפלגה הסוציאל דמוקרטית של גרמניה (SPD). הוא כיהן כיושב ראש המפלגה בין השנים 1913 עד 1918, כקנצלר גרמניה במהלך תקופת הביניים ב-1918 אחרי מלחמת העולם הראשונה, בה גרמניה הפכה ממונרכיה לרפובליקה. כמו כן, אברט כיהן כנשיאה הראשון של גרמניה מ-1919 ועד מותו ב-1925. כיום, דמותו משמשת מודל לחיקוי עבור סוציאל-דמוקרטים בגרמניה שכן הוא קידם בצורה אקטיבית מדיניות לפיה יש לקיים יחסי גומלין צמיודים בין תאגידים, מעמד הביניים וכוח העבודה וכן להנהיג פיצוי מצד התאגידים במצב בו זכויותיהם של האחרונים מופרות. כמו כן הוא התנגד נחרצות לנקיטת צעדים אנטי דמוקרטיים. למרות שהוא ניסה לשלב את מפלגות הימין בתהליך קבלת ההחלטות, אלו הפכו אותו ללא הרף ליעד להשמצות וסירבו לשתף פעולה. מותו בישר את תהליך הפיחות בכוחה של הדמוקרטיה בגרמניה, אשר סופו התבטא בהפיכתו של היטלר לדיקטטור.

וילי ברנדט

וילי ברנדט (1913-1992) היה פוליטיקאי גרמני מהמפלגה הסוציאל דמוקרטית של גרמניה (SPD). הוא כיהן כיושב ראש המפלגה בין השנים 1964-1987, כראש עיריית מערב ברלין (1966-1969), שר החוץ הגרמני (1966-1969) וכקנצלר מערב גרמניה (1969-1974).

הוא התפרסם בעיקר עקב נסיונותיו לכוון יחסים דיפלומטיים ולהביא לנורמליזציה ביחסים בין מערב גרמניה ומדינות מזרח אירופה, ובפרט מזרח גרמניה¹⁵. בעת שרוב הפוליטיקאים הגרמנים ניסו לבדוד את המשטרים הקומוניסטיים במזרח אירופה, ברנדט האמין שיחסים קרובים בין כל חלקי העם הגרמני, במזרח גרמניה ובמערבה, יסייעו לאזרחי מזרח אירופה וכן שיחסים כאלו יחלישו בטווח הארוך את הממשלות הקומוניסטיות. אף על פי כן הוא לא הזניח את הידוק היחסים בין גרמניה ומדינות מערב

---

¹⁵ ברנדט התפרסם גם בכך שכאשר ביקר בגטו ורשה, עשה מחווה סימלית לניספים ולמורדים וכרע ברך אל מול האנדרטה לזכר חללי מרד גטו ורשה. כמו כן, היה לקנצלר הגרמני הראשון שביקר ביקור רישמי בישראל.

אירופה, ארצות הברית ונאט"ו. הנפילה הסופית של הגוש הקומוניסטי הוכיחה שגישתנו ליצור שינוי באמצעות הידוק היחסים הייתה נכונה. הוא זכה בפרס נובל לשלום על עבודתו הפוליטית ב-1971.

אולוף פלמה

אולוף פלמה (1927-1986), כיהן כיושב ראש המפלגה הסוציאל דמוקרטית של שבדיה בין השנים 1969 עד 1986. הוא כיהן כראש ממשלת שבדיה מ-1969 ועד 1976 וכן מ-1982 ועד להתנקשות בו ב-1986. מבחינה לאומית, הוא ניווט בהצלחה והוביל מהלכים מרשימים בתחומים סוציאל דמוקרטיים מסורתיים כמו ביטוח לאומי, מערכת ביטוח הבריאות, ובמיוחד בשיפור כוח העבודה הנשי במשק.

במישור הבינלאומי, פלמה היה מוכר בעיקר תודות לאסטרטגיה הניטרלית שהוא אימץ במהלך המלחמה הקרה. מצד אחד, הוא התנגד בחריפות למדיניות האכזרית של מדינות מזרח אירופה ומצד שני, הוא ביקר באותה חריפות את התערבותה של ארצות הברית במלחמת ויאטנאם. יחד עם הקנצלר הגרמני, וילי ברנדט, פלמה הוביל מאבק עולמי בעד פירוז מנשק גרעיני, דה-קולוניזציה של אפריקה ונגד האפרטהייד בדרום אפריקה. בפברואר 1986 פלמה נורה למוות בשטוקהולם. רוצחו מעולם לא נתפס.

לרוב, קשה להבין ולהגדיר אידיאולוגיות פוליטיות. ניתן לומר שפורסמו יותר מדי תיאורים של תיאוריות שונות ופרשנות להן. מכיוון שאנשים רבים שואלים אודות הערכים והעקרונות של סוציאל-דמוקרטיה, קרן פרידריך אברט מצאה לנכון, בהיותה קרן סוציאל דמוקרטית, לשפוך מעט אור על הסוגיה.

חברת זו מסבירה את הערכים של סוציאל-דמוקרטיה ודנה בתפקידה של המדינה במסגרת המנגנון הסוציאל דמוקרטי. כמו כן חוברת זו מנסה לעמוד על ההבדלים בין גישות סוציאל דמוקרטיות, שמרניות, ליברליות וסוציאליסטיות והאופן בו כל אחת מהן באה לידי ביטוי במישור הפוליטי.

לבסוף, הספר בוחן דוגמאות ממדינות שהוציאו לפועל במסגרת המדיניות שלהן עקרונות סוציאל דמוקרטיים במידה כזו או אחרת.

אנו מקווים שחברת זו תעזור בראש ובראשונה לפוליטיקאים להבין טוב יותר מהי סוציאל-דמוקרטיה. גם הציבור בכללותו יוכל להסתייע בחוברת זו ובמידע שבה על מנת לדעת מהם הערכים והעקרונות החשובים ביותר למערכת פוליטית סוציאל דמוקרטית.

קרן פרידריך אברט היא עמותה פוליטית ללא מטרת רווח עם משרדים ברחבי העולם. הקרן פועלת בישראל כבר 60 שנה.

כל הזכויות שמורות לקרן פרידריך אברט בישראל, אוקטובר 2017.

ⁱ Bläsius, Julia, Tobias Gombert, Christian Krell, Martin Timpe (2009), translated by James Patterson, *Foundations of Social Democracy*, Friedrich-Ebert-Stiftung Berlin.

ⁱⁱ Montesquieu, Charles de Secondat (1989), *The Spirit of the Laws*, edited and translated by Anne M. Cohler, Basia Carolyn Miller and Harold Samuel Stone, Cambridge University Press: 212f.

ⁱⁱⁱ עמנואל קאנט, הנחות יסוד למטאפיזיקה של המידות, מאגנס, 1933

^{iv} Rawls, John (1979), *A Theory of Justice*, revised edition, Harvard University Press: 81, 336.

^v Meyer, Thomas (2005), *Theorie der Sozialen Demokratie*, 1st edition, Wiesbaden. Meyer, Thomas (2006), *Praxis der Sozialen Demokratie*, 1st edition, Wiesbaden.

^{vi} האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 2, סעיף משנה 1. נוסח עברי רשמי.

^{vii} האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 6. נוסח עברי רשמי.

^{viii} האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 11. נוסח עברי רשמי.

^{ix} האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, 19 בדצמבר 1966, סעיף 13. נוסח עברי רשמי.

^x באזור סחר חופשי, ניתן לייבא סחורות, לעבד אותן ולייצא אותן ללא התערבות של רשויות המכס. המטרה היא למשוך משקיעים זרים, במיוחד במדינות מתפתחות.

קרן פרידריך אברט ישראל (FES)

ת.ד 12235, הרצליה פיתוח 4673334

ישראל

טלפון: +972-9-9514760

פקס: +972-9-9514764

<http://www.fes.org.il>

האחראי: ד"ר ורנר פושרה,
מנהל קרן פרידריך אברט בישראל

תרגום: עומרי טנקמן

עריכה עברית: אביעד הומינר-רוזנבלום

עיצוב גרפי: רוב ווסל, המרכז ללימודי
גרמניה ואירופה בחיפה (HCGES)

להזמנת פרסומים:

www.fes.org.il

שימוש מסחרי בפרסומים של קרן
פרידריך אברט ללא אישור בכתב של
הקרן אסור בהחלט.

שימוש מסחרי בפרסומים של קרן פרידריך אברט ללא אישור בכתב של הקרן אסור
בהחלט.